

Hoofstuk 1 Inleiding en vraagstelling

1. Probleemstelling

1.1. Agtergrond tot probleemstelling

Suid-Afrika het 'n hoë misdaadsyfer. Dit beteken dat daar baie slagoffers van misdaad in die land is wat meestal erg getraumatiseer is. Daar is getuienis dat kinders en adolessente meer gereeld as volwassenes getraumatiseer word:

For example, according to a Justice Department, Bureau of Justice Statistics study of 11 states of America and the District of Columbia for 1992, adolescents, ages 12 to 17, were the most common victims of violent crime in America, being raped, robbed, or assaulted at five times the rate of adults 35 or older. In a longitudinal study of 386 Caucasian working-class adolescents (17 years), the lifetime prevalence of PTSD was 6.3% while it was 5% for the working class adult.

(Reinherz, Gaconia, Lefkowitz, Pakiz and Frost 1993:60)

Die helfte van die vroue wat in 1992 in die Verenigde State van Amerika verkrag is, was onder 18 jaar (U.S. Justice Department, Bureau of Justice Statistics - www.ojp.usdoj.gov/bjs/). Die effek van trauma is verskillend in verskillende ontwikkelingsfasies van die mens se lewe en veral in die geval van kinders se lewensfasies. Van der Kolk (1985:365-370), 'n wêreldkundige op die gebied van trauma het ondersoek met Viëtnamese veterane wat met post-traumatiese stresssimptome gediagnoseer is, onderneem. Van der Kolk (1985:365-370) het navorsing gedoen oor Viëtnamese oorlogs-veterane wat met posttraumatiese stresssimptome gediagnoseer is. Posttraumatiese stres is die herlewing van 'n traumatiese gebeurtenis of insident oor 'n lang tydperk. Post-traumatiese stres tree gewoonlik in nadat 'n individu blootgestel is aan die een of

ander vorm van trauma of die slagoffer was van geweld of misdaad. Van der Kolk (1985:365-370) het bevind dat die simptome betekenisvol hoër is in die geval van soldate wat jonger was as die kontrole groep toe hulle tot die oorlog toegetree het (18.3 jaar teenoor 23.8 jaar). Tot onlangs toe is daar min navorsing gedoen oor kinders en adolessente se reaksie onmiddellik na 'n groot trauma (Joseph, Williams & Yule 1997:26). Die rede hiervoor is waarskynlik dat volwassenes baie beskermend teenoor kinders is en nie graag wil erken dat kinders swaarkry nie. Volwassenes mag derhalwe ontken dat kinders sielkundige simptome het wat navorsing regverdig (Joseph, Williams & Yule 1997:26).

Die manifestasie van geweld het die land in 'n knelgreep. Statistiek op sigself kamoefleer, abstraher en reduceer gebeure. Geen statistiek word gegee oor hoeveel mense, families en gemeenskappe op 'n diep traumatiese wyse deur elke moord, verkragting, kaping of marteling geraak word nie en nog minder weerspieël die statistiek die omvang, diepte en lyding van die hartseer, ontbering en ontwrigting wat dit meebring. Die volgende statistiek gee insig in die hoë misdadervlakke van die afgelope 10 jaar. Dit is slegs die gerapporteerde oortredings. Nie alle oortredings (byvoorbeeld verkragting) word gerapporteer nie. Daar word in Suid-Afrika daaglik tussen 121 en 127 uit elke 100 000 mense verkrag. In Suid-Afrika is tussen 560 en 570 uit elke 100 000 mense daaglik slagoffers van ernstige aanvalle soos byvoorbeeld kappings. Daar word daaglik 64 tot 70 pogings tot moord en 42 tot 67 moorde uit elke 100 000 mense gerapporteer (<http://www.iss.co.za/CJM/statgraphs/index.htm>). De Beer (2007:4), 'n Inligtingkundige aan die Universiteit van Pretoria toon aan dat in die tydperk tussen 2001 tot 2006 daar 130 000 mense gewelddadig vermoor is. Dit bring 'n mens by 60 000 aangemelde verkragtings, 300 000 ernstige aanvalle en 22 270 moorde per jaar (http://www.saps.gov.za/statistics/re...rime_stats.htm). Indekse wat van tyd tot tyd gepubliseer word, bied 'n ewe kommerwekkende prentjie van geweld en trauma. Een so 'n indeks plaas Suid-Afrika in die 99ste posisie uit 120 lande as dit by vrede kom. Dit is 'n posisie tussen lande wat deur oorlog geteister word (De Beer 2007:4). Die Mo Ibrahim indeks (28 September 2007)

toon aan dat Suid-Afrika op twee na die onveiligste staat is uit die 48 lande suid van die Sahara (De Beer 2007:4).

Die kerk is geroep om die evangelie van God aan stukkende mense en gemeenskappe te bedien. Die kerk behoort 'n genesende gemeenskap in die Suid-Afrikaanse konteks te wees. Daarvoor moet die kerk en pastors opgelei word om mense wat getraumatiseer is, te begelei om weer heel mense te word. Talle mense worstel met die finansiële, sielkundige en emosionele gevolge van misdaad. Die trauma van 'n misdaad is nie altyd maklik om te verwerk nie en die kerk is nie altyd genoegsaam betrokke by slagoffers nie. Dikwels weet die kerk ook nie hoe om slagoffers te begelei nie.

Natuurverskynsels kan ook trauma veroorsaak. Suid-Afrikaners reis buite die landsgrense en kom so in aanraking met trauma soos in die geval van die Tsunami in die Indiese Oseaan in 2004. Hierdie mense kom terug na Suid-Afrika en benodig terapie om die trauma te verwerk.

Die sentrale doelstelling van die pastoraat is om mense te help om sinvol te lewe (kyk Clinebell 1966; Oden 1966; Collins 1972; Stone 1972; Watzlawick, Weakland & Fisch 1974; Bandler & Grindler 1979; Capps 1980, 1993; Crabb 1985; Ballard 1986; Bridger & Atkinson 1988; Borg 1995; Louw 1999; Doehring 1999; Graham, Walton & Ward 2005; Swinton & Mowat 2006). Die mikpunt van die pastoraat is om die mens te help om versoening met God te ontdek, te leef vanuit die beloftes soos verwoord in die Skrif sodat elke gelowige vanuit die opstandingsperspektief op lewe, oorwinnend sin kan gee aan hulle bestaan (Louw 1999:426). Graham (1992:19) meen ook dat pastorale sorg nie bloot van 'n individuele benadering gebruik kan maak nie, maar probleme kontekstueel behoort te benader. In pastoraat vra hierdie verskuiwing 'n hernude evaluering van die geloofsnetwerk in die kerk as liggaam van Christus, wat die Skrif 'die onderlinge sorg vir mekaar en die positiewe invloed van *koinonia*' (Handelinge 2:37-42) noem. Daar is 'n verskuiwing weg van 'n eensydige professionele benadering na die onderlinge versorging van die gelowiges (Louw 1999:426). Vir Gerkin (1984:17) moet pastoraat meer konsentreer op hulp en onderlinge versorging binne die gemeenskap van gelowiges. Postmoderne

pastoraat sal derhalwe die konteks in ag neem en nie net gefokus wees op die individue nie, maar ook op sisteme.

Postmoderne pastoraat sal onregverdigde sosiale strukture bestry en sal eerder daarna strewe om krities teen sosiale strukture te wees en indien nodig profeties op te tree. So sal beraders sosiale strukture wat onderdrukkend is, identifiseer en poog om dit te verander. 'n Postmoderne teologiese siening van pastoraat kan nie gereduseer word tot bloot die gebeure van verkondiging (kerugmatiese reduksie) nie. Die pastoraat is nie 'n herhaling van die preek nie, maar 'n gesprekmatige konkretisering van die evangelie binne die lewenswerklikheid van gelowige mense (Louw 1999:88). Uit 'n postmoderne hoek kan 'n teologie van die pastoraat nie gereduseer word tot slegs die ervaring en behoeftes van mense nie. Pastoraat is meer as die ontsluiting van innerlike potensiaal en 'n proses van selfrealisering langs die weg van empatiese inlewing (psigologiese reduksie). Indien die pastoraat volstaan met gesprekstegnieke en in lewenshulp opgaan, verloor dit sy eiesoortige dimensie van geloofsontwikkeling en gemeente-opbou (Louw 1999:88). Om hoop te skep is 'n sentrale bestanddeel van die terapeutiese proses. 'n Postmoderne perspektief op Christelike hoop beteken dat die pastor minder analities en meer sinteties te werk gaan. Vanuit postmoderne pastoraat korreleer Christelike hoop met 'n tipe van spreke en taalgebruik in die pastorale gesprek wat minder deskriptief en analities is en meer op integrasie, insig, doelgerigte optredes en toekomsoriëntasie ingestel word (Louw 1999:535).

Om 'n sinvolle bydrae in hierdie gebied te lewer is van drie teorieë gebruik gemaak naamlik dié van Rudolf Otto (1869 – 1937), René Girard (1923 -) en Donald Capps (1990, 1993, 1994, 1996). Hierdie studie verbind Girard en Otto se teorie met getraumatiseerde adolessente.

Rudolf Otto (1923) se teorie oor die numineuse is bruikbaar om 'n getraumatiseerde adolessent te begelei tot heelwording. Getraumatiseerde adolessente is verward omdat die kritiese denke, wat hulle tydens adolessensie ontwikkel twyfel kan veroorsaak. Mircea Eliade (1987), 'n antropoloog en

godsdienwetenskaplike, is van mening dat adolessente “soekers” is wat die geestelike betref.

Die moderne tyd se spiritualiteit verskil grootliks van die voorafgaande tydperk, naamlik die premoderne tyd. Alhoewel die postmoderne wêreld se spiritualiteit nie ’n terugkeer na die premoderne mitiese denke is nie, is daar tog ooreenkomste. Die psigoanalisis, Carl Jung ([1956]1967:17), se verduideliking van ’n premoderne mitiese manier van lewe as “spontaneous, associative and directionless” kan ook toegepas word op die habitus van postmoderne “soekers” soos adolessente. In die drie-dimensionele premoderne wêreldsiening bepaal eksterne magte al die aspekte van mense se lewens. In die moderne era is hierdie wêreldsiening vervang met ’n “wetenskaplike” een (Van Aarde 2005:44). Maar soos Joseph Campbell aantoon in sy werk, *Myths to live by* (1972:145), kan transendensie “never be displaced by the findings of science, which relate rather to the outside world”. In die paradigma van ’n drie-dimensionele wêreldsiening pas die dualistiese onderskeiding tussen ’n “bo-natuurlike” en “natuurlike” wêreld nie (Saler 1977:46). Die premoderne siening sluit die “natuurlike” en die “geesteswêreld” in. In die moderne paradigma word die “bo-natuurlike” en “natuurlike” geskei. Postmoderne perspektiewe sou onder andere hulle beroep op die “bonatuurlike” indien die “natuurlike” omstandighede as bedreigend ervaar word. Vir “soekers” is die transendente nooit afwesig nie. Dit sou dus helend wees vir getraumatiseerde adolessente indien hulle in hierdie verwarde tyd die misterie van die geestelike kan herontdek. Dit is nie ’n intellektuele paradoks nie, maar ’n geestelike belewenis. Die religieuse ontwikkeling van adolessente is van so ’n aard dat daar by hulle baie klem op die nie-rationele val, wat dit maklik maak om hulle die numineuse te laat beleef. As die numineuse ervaar word, is daar twee gevolge, naamlik ’n ervaring van verwondering en ’n ervaring van vrees in die sin van diep respek en afstand. Die getraumatiseerde adolessent kan so begelei word om God binne ’n verwarde postmoderne wêreld te ontmoet.

In hierdie studie word ook René Girard (1965, 1977, 1978, 1979, 1986, 1987, 1993) se teorie oor nabootsende geweld en die sondebok-meganisme

gebruik om lig te werp op getraumatiseerde adolessente se verwerking van die trauma. Ceryl Krik-Duggan van die Shaw University Divinity School in North Carolina meen dat: “Theology does the analysis to name the wrong to heighten our awareness about violence and our complicity in it, and offers ways of being to help transform our own lives and others in society, through the grace of God.” Wanneer ’n mens geweld analiseer kan ’n mens maklik ’n sondebok identifiseer. Die sondebok-meganisme teorie help ’n mens verstaan hoe mense geweld verwerk deur iemand óf iets te blameer. Girard (1986:156) meen dat kennis oor die werking van die sondebok-teorie nie geweld minder maak nie, maar “ ... this knowledge must be added to the will to forgive”. Vergifnis is die sleutel vir mense wat die verskrikking van hulle verlede wil oorkom. Girard werp lig op hierdie onderwerp. Adolessente het veral behoefte aan rolmodelle (Baumeister 1990:518-520). Rolmodelle word onder andere op televisie gevind. Hulle sien hoe ’n held optree wanneer hy te na gekom word, hulle sien sy weerwraak en neem dan aan dat dit die korrekte optrede is. Die huidige samelewing is gefassineer deur geweld. Henslin (1994:110) stel dit so: “It may seem bizarre to members of other cultures, but murder is a major form of entertainment in American Society. Night after night we watch shootings, strangulations, stabbings, slashing, beatings, bombings and various other forms of mutilation and mayhem flashing across our television screens – all in living color.” Die geweld op televisie leer kinders en adolessente oor wraak en weerwraak. Mense kan nie lewe te midde van geweld nie, ook kan hulle nie oorleef deur geweld te ignoreer nie. Pastors moet getraumatiseerde adolessente lei om Jesus as rolmodel na te volg en om soos Jesus te word. Getraumatiseerde adolessente moet ook gelei word om die regstelsel te gebruik om geweld te keer en nie weerwraak uit te oefen nie.

Getraumatiseerde persone voel waardeloos en kan nie selfhandhawend optree nie. Hulle selfbeeld is aangetas deur vernedering, skuld en magteloosheid. Omdat tienerjare juis die tyd is waarin mens ontdek wie hy of sy is, is ’n trauma in daardie tyd baie sleg, want dan hou die brein hom besig met ander dinge as identiteitsvorming. Adolessente probeer om ’n

sondebok te vind. 'n Maklike teiken is die adolessent self en daarom blameer hulle hulleself vir die trauma, al is daar nie rasonele verband nie. Girard wil deur die sondebok meganisme te ontbloot, beter begrip by mense skep oor die manier waarop hulle trauma hanteer.

Uiteindelik vind ek Capps se teorie oor hoop en herstrukturering bruikbaar omdat dit adolessente weer hoop vir die toekoms kan gee. In Capps (1996) se werk bied hy 'n model oor hoop aan. Hy lê klem op die feit dat pastors die draers van hoop is. Hy is van mening dat 'n kerntaak van die pastor is om 'n "provider of hope" te wees (Capps 1996:12). Dit is waar dat ander beroepe ook hoop aanbied, maar dit is net 'n gedeelte van wat hulle aanbied. Pastors, aan die ander kant, is meestal nê draers van hoop. Dit is hierdie taak van 'n pastor wat hom of haar van ander beroepe onderskei. Om hoop te skep is 'n sentrale bestanddeel van die terapeutiese proses. Hoop terapie geskied met behulp van herstrukturering omdat daar anders oor die situasie gedink moet word. Hiervoor word Capps se werk, *Reframing: New method in pastoral care* (1990) as raamwerk gebruik. Borg se werk, *Meeting Jesus again for the first time* (1994) gee inhoud aan die konsep van "hoop" uit 'n postmoderne invalshoek en steun terselfdertyd sterk op die narratiewe. Ten einde aan verwarde getraumatiseerde adolessente weer hoop vir die toekoms te gee, is hierdie werk bruikbaar. Borg (1994, 1995) is 'n sterk voorstander van die narratiewe omdat dit die emosies van die mens aanspreek. Soos wat godsdienstige wette riglyne gee oor menslike gedrag, en die teologie en leerstellings mense meer insig in geloof gee, spreek verhare die belewenisse van mense aan. Borg (1994:121) stel dit so "... stories appeal to the imagination to that place within us where our images of reality, life and ourselves reside." Sodoende bring hy hoop nader aan die ervaring van die numineuse.

Ek gaan ook kernelemente uit die hoop teologie van Moltmann (1926 -) bespreek. Die waarde van Moltmann (1966) se denke vir hierdie studie is daarin geleë dat hy hoop koppel aan twee belangrike teologiese momente: God se identifikasie met menslike lyding via die kruis en die verband tussen God en die oorwinningsperspektief van die opstanding. Volgens Moltmann (1974:33) word

hoop gegeneer wanneer 'n persoon aan God se trou blootgestel word. Dit beteken dat daar gepoog moet word om mense se Godskonsep te beïnvloed en te verander. Hierdie verandering kan gegeneer word wanneer die persoon met Skrifbeloftes gekonfronteer word, wat in hierdie studie aan Borg (1994) se meta-verhaal model gekoppel word.

1.2. Navorsingleemte

Adolesente is individue in die lewensperiode tussen kind en volwassene. Hierdie tydperk is die periode wanneer hulle hulself herdefinieer, nuwe dimensies ontdek, hulle selfbeeld wysig en met 'n nuwe selfkonsep vorendag kom (Van den Aardweg & Van den Aardweg 1993:11). Trauma werk ontwrigtend op hulle ontwikkeling in. Trauma-verwerking by kinders en volwassenes verskil. Volwassenes gebruik bewustelik en onbewustelik hulle gewone denkprosesse om deur trauma te werk tot op 'n vlak waar dit relatief draaglik word. Omdat kinders en adolessente se breine nog nie sodanige vermoëns ontwikkel het nie, is dit vir hulle moeilik om deur die trauma te werk (Miller 1998:91). Adolessente se ervaringsveld is kleiner as volwassenes s'n en daarom het hulle 'n kleiner voorraad van suksesvolle hanteringsmeganismes om op te steun (Miller 1998: 90). Hierdie beperkte denkprosesse verminder hulle vermoë om elke keer 'n nuwe manier van aanpassing by trauma te vind. Trauma is aan die toeneem (<http://www.iss.co.za/CJM/statgraphs/index.htm>) en nou ontstaan die vraag in welke mate pastors toegerus is om trauma te hanteer en om meer spesifiek adolessente pastoraal te begelei. Die meeste predikante het min of geen formele opleiding of toerusting in die begeleiding van gesinne waar daar trauma voorkom nie. Die meeste van hierdie gevalle word na maatskaplike werkers en sielkundiges verwys. Weaver (1992:208) bevind dat al hoe meer mense, selfs soveel as vier uit elke tien persone, 'n predikant vir persoonlike en gesinsprobleme raadpleeg. Dit is ook in ons gemeente my gewaarwording dat daar al hoe meer trauma voorkom en dat lidmate op die predikant en medelidmate steun vir begeleiding en nie noodwendig op sielkundiges nie. Pastors het nie genoegsame kennis van trauma nie en het behoefte aan 'n

model om byvoorbeeld getraumatiseerde adolessente pastoraal te begelei. Effektiewe pastoraat aan adolessente wat trauma beleef, kan hulle help om nie 'n lewenslange las te dra van 'n situasie wat oneffektief gehanteer is, nie. Heelwat emosionele-, verhoudings- en geestelike probleme wat volwassenes ervaar, is die gevolg van krisisse tydens hul kinderjare wat nie verwerk is nie (Lester 1985:49). Dit is van kritiese belang om nie die kind in sy krisis mis te kyk nie "... because how they experience and interpret the crisis will affect every part of their developing selfhood" (Lester 1985:48).

'n Natuurramp, 'n kaping, motorongeluk, verkragting, plaasaanval en gewapende roof is gewoonlik 'n eenmalige traumatiese gebeurte. Dit word akute trauma genoem. Terr (1988:104) definieer dit as Tipe 1 Trauma. Dit is 'n verskriklike gebeurte wat 'n persoon ervaar, gesien of van gehoor het, veral wanneer dit lewensbedreigend is of fisiese skade veroorsaak.

Verwaarlosing, mishandeling en molestering is gewoonlik iets wat herhaaldelik oor jare plaasvind en dit word kroniese trauma genoem. Terr (1988:104) noem dit Tipe 2 Trauma. Daar is heelwat literatuur beskikbaar oor kroniese trauma (kyk o a Brown & Finkelhor 1986; Van Stone & Lutzer 1990; Breslau, N, Davis, G C & Andreski, P. 1991; Van der Kolk 1991; Weaver 1992; Sack 1993; Teicher 1993; Perry 1996; Price 1996; Chip 1988; Abel & Kandel 1998; Bremner & Marmar 1998; Miller 1998; Coutois 1999; Wickham & West 2002). Oor akute trauma is daar meer beperkte literatuur as in die geval van kroniese trauma en die literatuur konsentreer in die meeste gevalle op verkragting (kyk o a Burgess & Homstrom 1974; Veronen, Kilpatrick & Resick 1979; Benedek 1985; Davis 1985; O'Brien 1985; Suger 1988; Warshaw 1988; Hodgkinson & Stewart 1991; Clark 1992; Armfiel 1994). Selfs wanneer skrywers oor akute en kroniese trauma in een boek skryf, val die klem baie meer op kroniese trauma (kyk o a Herman 1992; Scott & Strading 1994; Kilbourn 1996; Van der Kolk, B.A. 1998).

Daar is baie literatuur beskikbaar oor verskeie aspekte van adolessensie (kyk o a Erikson 1968; Piaget 1972; Irving & Zuck 1977; Gould 1980; Levinson 1980; Gerdes 1988; Kohlberg 1983; Bonstein 1989; Dixon & Lerner 1992;

Bronfenbrenner 1993; Elium & Elium 1996; Berk 1997; Steinberg 1999; Smith, Cowie & Blades 2003). In beskikbare literatuur oor beide adolessente en trauma, val die klem op kroniese trauma en waar daar wel oor akute trauma en die adolessent geskryf word, is dit meestal oor verkragting (kyk o a Browne & Finkelhor 1986; Lyons 1987; Breslau, Davis & Andreski 1991; Kilbourn 1996; Miller 1998). Ek kon nie enige literatuur opspoor wat lig werp op pastoraat aan adolessente wat akute trauma oorleef het vanuit 'n postmoderne perspektief nie. Literatuur wat wel handel oor die getraumatiseerde adolessent uit 'n postmoderne perspektief is geskryf uit die hoek van die sosiale psigologie (kyk Monohon 1997; Anderson & Dartington 1998).

Daar bestaan dus 'n leemte aan navorsing wat fokus op pastoraat aan adolessente wat 'n akute trauma beleef het. Hierdie studie wil juis op hierdie gebied (akute trauma en adolessente) 'n bydrae lewer. Om 'n sinvolle bydrae te lewer op hierdie gebied is dit noodsaaklik om eers 'n in diepte verkenning te doen oor die adolessente-tydperk.

1.3. Doel van die studie

Na aanleiding van die leemte wat ek geïdentifiseer het uit die bestaande navorsing het ek 'n verkennende studie ten doel naamlik die heling van adolessente wat getraumatiseer is as gevolg van akute trauma soos onder andere van geweld en misdaad. Heling word bewerkstellig deurdat hulle strewe na die “numineuse” wat ek gaan aandui met behulp van die relevante teorie van Rudolf Otto. Die toeëiening van die “numineuse” kan die *tremens* (die verskrikking van die trauma) omskep in *fascinans* (bewondering as reaksie op God) sodat adolessente by meer uitkom as net “soek”. Adolessente is “soekers” wat hulle identiteit in die portuurgroep vind. Deur Girard se sondebokteorie op die kruis van Jesus toe te pas, kan die getraumatiseerde en gekruisigde Jesus die rolmodel van “soekers” word, eerder as die soeke na identiteit by hulle portuurgroep. 'n Literatuurstudie is onderneem om die verskillende aspekte van trauma en die adolessent te bestudeer.

1.4. Die afbakenings en beperkings

Die veld van trauma is te groot om in besonderhede te bespreek en te analiseer. Die fokus van hierdie studie is om mense bewus te maak van trauma. Namate mense bewus word van die problematiek kan daar ook gekyk word na ander belangrike aspekte van trauma. Dit is belangrik dat die kerk ook oor alle moontlike opsies moet besin om so effektief moontlik te wees. Ek gaan in hierdie studie net konsentreer op akute trauma. Daar sal ook net met adolessente gewerk word. Ek sal konsentreer op onlangse navorsing (afgelope 10 jaar) behalwe wanneer ek die adolessente bespreek, waar ek dan noodgedwonge van ouer materiaal gebruik moes maak. Die veld is Praktiese Teologie hoewel ek ook die Sielkunde gaan betrek.

Adolessente word groot met 'n postmoderne wêreldbeskouing. 'n Wêreldbeskouing is nie net mense se beeld van die realiteit nie, maar ook 'n lens waardeur hulle die realiteit sien. Hoe 'n mens dink en wat 'n mens glo, word onder meer bepaal deur die spesifieke tyd in die geskiedenis waarin 'n mens leef. In hierdie sin is die mens onwillekeurig 'n "kind van jou tyd" en daarom is dit belangrik om die aard van die tydgees waarbinne 'n mens leef en dink te verstaan, om te weet hoekom mense dinge op 'n sekere manier sien en waarom mense op 'n bepaalde manier in dinge glo (kyk Du Toit 2000). Die pastor se wêreldbeskouing moet die algemene diskoers van die samelewing reflekteer, ten einde relevante pastoraat te kan doen. My keuse vir 'n postmoderne paradigma is omdat ek 'n postmoderne mens is wat tuis voel binne die betrokke dinkraamwerk. My epistemologie is postmodern en daarom sal ek in hierdie studie soek na postmoderne teorieë en metodes wat daarmee versoenbaar is. Die postmoderne paradigma is ook veral bruikbaar in 'n ondersoek oor adolessente omdat dit hoofsaaklik die atmosfeer is waarbinne hulle leef. Daarom is dit nodig om aandag aan kenmerke van postmoderniteit te gee.

Modernistiese teorieë lewer egter 'n belangrike bydrae tot my studie en daar is van sodanige teorieë gebruik gemaak (veral in hoofstuk 5), alhoewel die studie vanuit die hoek van die postmoderne gedoen word.

Moderne denke beklemtoon een absolute waarheid en onderbeklemtoon 'n verskeidenheid van perspektiewe op die waarheid (Lyotard 1984). Hierdie studie sal waak teen die vooronderstelling dat 'n enkele pastorale aanslag of terapie as die enigste "regte" metode beskou word. Waarheid vir die postmoderne denkers is nie 'n soeke na feite nie, maar die skep van betekenis en waardes (Rossouw 1993:903).

In die moderne tyd is die klem laat val op die kognitiewe. Slegs dit wat 'n mens met rede en logika kan verstaan, is aanvaar. Met die postmoderne het die insig egter gekom dat sodanige suiwer kennis 'n illusie is. Die waarnemer se ervaring in die volste sin van die woord speel net so 'n belangrike en deurslaggewende rol in die ontwikkeling van kennis (Du Toit 2000:54). Dit staan lynreg teenoor die modernisme se standpunt dat kennis vas, objektief en absoluut is.

Postmoderniteit loods 'n skerp aanval teen die tradisionele manier van wetenskapsbeoefening, wat objektiewe, algemeen geldende waarhede nastreef. Kwalitatiewe en narratiewe navorsing is meer postmodern georiënteer en bring nuwe data na vore (vgl o a Gottlieb & Lasser 2001:191; kyk Lyotard 1984; Rossouw 1995; Freedman & Combs 1996; Richards & Bergin 1997; Ward 1997; Du Toit 2000; Malpas 2001; Butler 2002; O'Donnell 2003; McLaren 2000; Borg 2003; Riggs 2003; Burkhard 2004). Hierdie studie volg dieselfde werkswyse. Die vertrekpunt van hierdie studie word uit die postmoderne paradigma benader omdat dit die tydsgees is waarbinne ons leef. Dit is die heersende wind wat waai (Grassie 1997:8). Goeie navorsing sal in diepte ag slaan op hierdie verskynsel.

Diegene wat tussen 1965 en 1984 gebore is, word Generasie X genoem, terwyl diegene wat sedert 1984 gebore is, Generasie-Y genoem word. Albei generasies kan as die postmoderne geslag beskou word. Hierdie generasies kyk deur ander oë na die wêreld.

Thomas Kuhn verduidelik in sy boek, *The structure of scientific revolutions* (1970:2) dat kennis altyd in bepaalde paradigmas funksioneer. Die term paradigma word gebruik om 'n bepaalde struktuur van denke of 'n manier van

dink te beskryf. Borg (1995:4) omskryf 'n paradigma as 'n "... large interpretive framework that shapes how everything is seen, a way of constellating particulars into a whole." Volgens Kuhn (1970:3) kan 'n paradigma gesien word as die verwysingsraamwerk waarbinne 'n wetenskaplike sy of haar wetenskap bedryf.

Die geskiedenis van die astronomie gee 'n goeie illustrasie van wat alles betrokke is wanneer 'n paradigma verander. Tydens die 16de en 17de eeu kry 'n mens die verandering van 'n Ptolomeese paradigma na 'n Kopernikaanse paradigma. Elkeen het 'n prentjie gegee van die heelal as 'n geheel en die aarde se plek in die heelal. Nicholas Kopernikus (1473-1543) het geglo dat dit die son is wat stilstaan en die aarde en ander hemelliggame wat om die son draai. Claudius Ptolomeus (lewe in tweede eeu nC) het geglo dat die son om die aarde draai en dat die aarde die middelpunt van die heelal is. Die Ptolomeese paradigma was dominant in die Westerse wetenskap vir 1500 jaar totdat Kopernikus gekom het. Die verandering van 'n Ptolomeese na 'n Kopernikaanse paradigma was nie net 'n geïsoleerde gebeurtenis nie. Dit het 'n effek gehad op hoe die geheel gesien is (Borg 1995:5). Albei paradigmas is maniere om na dieselfde verskynsel (die heelal) te kyk, maar die verskynsel word verskillend gesien.

'n Paradigma is dus 'n denksisteem waarbinne bepaalde gemeenskappe hulle sin van bestaan legitimeer (Du Toit 2000:44). Sodra daar nuwe inligting kom waarvoor daar nie bevredigende antwoorde beskikbaar is nie (nuwe ontdekkings, ingrypende gebeurtenisse, veranderde omstandighede) ontstaan daar 'n spanning in hierdie denkstruktuur en hierdie spanning neem toe tot op 'n punt waar die nuwe kennis net nie meer geduld kan word nie, sodat 'n volgende paradigma ontstaan wat gaandeweg weer sy eie geslote sisteem van vrae en antwoorde ontwerp waarbinne die aanhangers van hierdie belangegroep hulle tuisvoel. Gaandeweg word die nuwe paradigma al hoe duideliker gevorm sodat daar 'n tydperk aanbreek vir die wat hierdie kennis integreer in hulle wêreld- en lewensbeskouing. Aanhangers van die nuwe paradigma kan wel die ou paradigma verstaan alhoewel hulle dit nie meer onderskryf nie. Die aanhangers van die ou paradigma kan die nuwe een nie verstaan nie. Vir die aanhangers

van die ou paradigma is die nuwe een 'n bedreiging en hulle reageer reaksionêr daarop. Omdat die nuwe paradigma egter die oue verstaan, is daar aanvanklik by die aanhangers van die nuwe paradigma meestal 'n gesindheid van genaakbaarheid en verdraagsaamheid ten opsigte van die aanhangers van die ou paradigma (Du Toit 2000:50).

Sentraal tot 'n paradigma is die betrokke wêreldbeskouing wat mense het. Mense se wêreldbeskouing is hulle beeld van die realiteit, hulle prentjie van wat werklik en wat moontlik is (Borg 1995:62). Alle mense het 'n wêreldbeskouing, of hulle daaroor dink of nie. 'n Mens kry 'n wêreldbeskouing eenvoudig deur die proses van grootword. Om te sosialiseer beteken onder andere om die gemeenskap (die breë kultuur waarin mense lewe) en ook die subkulture wat in alle breë kulture bestaan se manier van hoe hulle dinge sien, te internaliseer. Daarom is 'n wêreldbeskouing vir die meeste mense 'n mengsel van elemente van hulle kultuur se wêreldbeskouing en van die wêreldbeskouing van 'n godsdienstige tradisie wat geïnternaliseer is. Anders as in premoderne gemeenskappe is daar vandag konflikte in mense se wêreldbeskouings (Borg 1995:62).

'n Wêreldbeskouing is nie net mense se beeld van die realiteit nie, maar ook 'n lens waardeur hulle die realiteit sien. Hoe 'n mens dink en wat 'n mens glo, word onder meer bepaal deur die spesifieke tyd in die geskiedenis waarin 'n mens leef. In hierdie sin is die mens onwillekeurig 'n "kind van jou tyd" en daarom is dit belangrik om die aard van die tydgees waarbinne 'n mens leef en dink te verstaan, om te kan weet hoekom mense dinge op 'n sekere manier sien en waarom mense op 'n bepaalde manier in dinge glo. Die pastor se wêreldbeskouing moet die algemene diskoers van die samelewing reflekteer, ten einde relevante pastoraat te kan doen. Ook het die pastor se paradigmatbeskouing 'n belangrike invloed op sy of haar werkswyse om in hierdie geval die getraumatiseerde adolessente behulpsaam te wees.

Hierdie studie wil egter argumenteer dat dit 'n verkeerde aanname is dat moderne en premoderne denke verby is en dat postmoderne denke nou alleen as tydsgees bestaan. Modernistiese teorieë lewer 'n belangrike bydrae tot my

studie en daar is van sodanige teorieë gebruik gemaak (veral in hoofstuk 2 se teorieë oor trauma), alhoewel die studie vanuit die hoek van die postmoderne gedoen word. Pieterse (2002:78-79) dui aan: “Modernisme bepaal nog steeds belangrike aspekte van ons natuurwetenskaplike navorsing, ons Westerse tegniek en ons ekonomiese stelsels – ook die denkwyse van baie ontwikkelde mense van ons tyd.”

Degenaar (in Slabbert 1998:17) toon aan dat daar drie maniere is waarop die werklikheid vertolk kan word: die premoderne perspektief (primitief, onkritiese, geslote wêreld), moderne perspektief (rasioneel, self-krities) en postmoderne perspektief (kompleksiteit, fragmentasie, pluraliteit). Die verskil tussen die drie kan gereduseer word tot 'n verskil in die epistemologie. Epistemologie verwys oor die algemeen na die vrae: “Hoe weet ons?” of “Wat weet ons?” Die premoderne se epistemologie is gebaseer op geopenbaarde kennis van gesaghebbende bronne. Daar is geglo dat direkte openbaring van God of die gode af kom. Waarheid word afgelei van kennis en die instandhouding van die gesag. Die mens se toestand is gesien as onveranderd en die sosiale orde word nie bevraagteken nie.

Die moderne perspektief leun sterk op wetenskaplike empirisme of moderne wetenskap. Rede en logika en wetenskap was verenig met mekaar. Die premoderne en moderne paradigma verwerp ander epistemologieë wat van hulle s'n verskil. Die postmoderne bevraagteken die vorige benaderings van kennis. Hulle pleit vir 'n epistemologiese pluralisme wat 'n verskeidenheid benaderings van kennis behels, in plaas daarvan om net op een benadering te steun.

1.5. Plan van ondersoek

Na aanleiding van die leemte wat ek geïdentifiseer het uit die bestaande navorsing, gaan ek die heling van adolessente wat getraumatiseer is as gevolg van geweld en misdaad in diepte ondersoek. Heling word bewerkstellig deurdat hulle strewe na die “numineuse” (om God die heilige te beleef). Ek gaan dit aandui deur gebruik te maak van Girard se sondebokteorie wat op mimesis

(nabootsing) bou. In die eerste hoofstuk toon ek aan dat die tendens van geweld en misdaad in besonder teen adolessente gepleeg word. Die tweede hoofstuk word gebruik om 'n breër begrip oor postmoderne denke te kry. In Hoofstuk 3 toon ek aan dat adolessente “soekers” is en hulle identiteit (mimesis) in die portuurgroep vind. Omdat trauma verskillend hanteer word op verskillende ouderdomme, is dit belangrik om die ontwikkelingsielkunde van nader te bestudeer. Daarom word daar in Hoofstuk 3 eerstens 'n oorsig oor die ontwikkelingsielkunde asook die geskiedenis van die ontwikkelingsielkunde, gegee word. Sodoende word die adolessent ook beter verstaan. Tweedens is die konteks waarbinne die adolessent grootword, bespreek omdat die konteks waarbinne elke generasie grootword, 'n beslissende invloed op die behoeftes van daardie generasie het. Hoofstuk 4 fokus op pastorale modelle wat dan in Hoofstuk 8 uitgebrei word wanneer die narratiewe pastorale model bespreek word.

Hoofstuk 5 fokus op 'n in-diepte verkenning van die konsepte van akute trauma. Daar word ingegaan op watter situasies as trauma gereken kan word sowel as die simptome van trauma. Alhoewel ek nie 'n komprehensiewe oorsig oor die rol wat die brein in trauma speel sal weergee nie, sal ek insigte van die neurologie wat relevant is vir die doeleindes van hierdie studie, benut. Daar sal kortliks aangetoon word watter rol die brein in trauma speel en hoe trauma gestoor en herroep word. Ook sal aandag gegee word aan verdedigingsmeganismes op trauma en terapie en begeleiding van getraumatiseerdes.

In Hoofstuk 1 het ek die aanname gemaak dat die toeëiening van die numineuse die *tremens* (verskrikking van die trauma) kan omskep in *fascinans* (bewondering van God as reaksie) sodat getraumatiseerde adolessente by meer kan uitkom as net “soek”. In Hoofstuk 6 sal ek Rudolf Otto se teorie ondersoek om vas te stel of sy insigte ten opsigte hiervan sal help. Die teorie van Rudolf Otto se godsdienpsigologie bring die teologie en die sielkunde by mekaar uit.

In Hoofstuk 7 word René Girard se sondebok-teorie bespreek. Die twee kern konsepte uit Girard se teorie naamlik nabootsende geweld en die sondebok-

meganisme is bruikbaar vir hierdie studie oor trauma omdat geweld in baie soorte akute trauma 'n groot rol speel en ook omdat daar na 'n traumatiese ervaring dikwels na 'n sondebok gesoek word. Deur die sondebok-teorie van Girard op die soteriologie van Jesus toe te pas, kan die getraumatiseerde (gekruisigde) Jesus die rolmodel (mimesis) word, eerder as die soeke na identiteit by hulle portuurgroep. Girard het met hierdie teorie 'n beduidende invloed gehad op die nadenke oor godsdiens en geweld.

Hierdie bydrae word metodologies ondersteun deur die narratiewe pastoraat sodat heling bereik kan word. Daarom volg daar in Hoofstuk 8 'n in-diepte verkenning van die narratiewe metode. In hierdie studie word die narratiewe metode gekies omdat dit die potensiaal het om die Godsverhaal en die trauma-verhaal bymekaar uit te bring ten einde die getraumatiseerde adolessent te begelei om 'n heel mens te word. Een manier om antwoorde te vind op vrae wat na trauma ontstaan is deur verhale. Hoofstuk 6 word gebruik om aan die pastor agtergrond te bied om met behulp van die narratiewe metode saam met die pastorant na antwoorde te soek. Die ondersoek sluit in Hoofstuk 9 af met 'n pastorale model van hoop. Dit bring die konsep "hoop" by herformulering uit. Die doel van hierdie hoofstuk is om vir getraumatiseerdes te wys dat daar hoop is, nie deur eie pogings nie, maar deur God. Dit is die mees vrymakende boodskap wat 'n persoon kan hoor. Dit is die boodskap wat die getraumatiseerde kan lei om die numineuse te beleef. Hoofstuk 10 is die bevindingshoofstuk.

Omdat adolessente grootword binne 'n postmoderne wêreldbeskouing en omdat ek 'n postmoderne mens is wat tuis voel binne die betrokke dinkraamwerk, ag ek dit nodig om in Hoofstuk 2 aandag aan kenmerke van postmoderniteit te gee. In Hoofstuk 3 gaan ek aandag aan adolessente gee. Omdat trauma verskillend hanteer word op verskillende ouderdomme, is dit belangrik om insigte van die ontwikkelingsielkunde te benut. Daarom gaan ek in Hoofstuk 3 eerstens 'n oorsig oor die ontwikkelingsielkunde asook die geskiedenis van die ontwikkelingsielkunde, gee. Sodoende word die adolessent ook beter verstaan. Tweedens gaan ek die konteks waarbinne die adolessent

grootword, bespreek omdat die konteks waarbinne elke generasie grootword, 'n besliste invloed op die behoeftes van daardie generasie het.

Hoofstuk 2

Die postmoderne konteks

2.1. Inleiding

Vir die doeleindes van hierdie studie gaan ek vervolgens die postmoderne paradigma bespreek. Omdat die oorgang van een tydperk na 'n volgende nie altyd so duidelik aantoonbaar is nie en omdat die moderne en die postmoderne nie geïsoleerd van mekaar hanteer kan word nie, begin ek deur eers die moderne denke te bespreek en dit dan vervolgens met die postmoderne te vergelyk. Nog 'n rede waarom ek die moderne ook by die bespreking insluit, is omdat die oorgang van die moderne benadering na die postmoderne benadering in die verskillende dissiplines nie gelyktydig plaasgevind het nie.

2.2. Moderne versus die postmoderne perspektief

Du Toit (2000:50) meen dat die skuif van die moderne- na die postmoderne perspektief nie gesien en verstaan kan word sonder genoegsame kennis van die modernisme nie. Eerstens is dit so dat die meeste van die eienskappe wat met die postmoderne benadering geassosieer word, 'n teenreaksie op die moderne benadering se aksiomas is.

Teen ongeveer 1650 het die premoderne sy invloed begin verloor as die manier waarop gedink word, en dit is verplaas deur moderne denke. Die rewolusies in Europa en Noord-Amerika tussen 1750 en 1848 het verreikende gevolge op die wêreld gehad omdat daar bepaalde insigte gekom het wat die denkstrukture van mense onherroeplik verander het. Du Toit (2000:24) meen dat die aanbreek van die 16de eeu die wetenskaplike tyd ingelui het as gevolg van sekere gebeurtenisse wat ek vervolgens kortliks gaan bespreek.

Met die koms van die Hervorming vroeg in die 16de eeu bied die Protestante weerstand teen die oorheersende Rooms Katolieke gebruik waarby medemenslike liefde verbind word aan die goedheid van 'n aardse gewer. Met sy 95 stellings het Martin Luther (1483-1546) in 1517 die outoritêre greep van die Rooms-Katolieke Kerk verbreek. Luther spoor mense aan om hulle sieleheil

en die voorsiening vir hul daaglikse brood by God te soek (Jaroslav, Hilton & Lehmann [1974] 1999:228). Luther het byvoorbeeld bedelary verbied en vereis dat almal wat kon werk eerder vir hul daaglikse brood moes werk. Hierdie konflik dui op die eerste skeiding tussen humanistiese en geestelikgerigte benaderings omdat die Rooms-Katolieke ongestoord voortgegaan het met die uitdeel van aalmoese as deel van hul godsdienstbeoefening, omdat hulle geredeneer het dat die mens sy saligheid kan verdien deur goeie werke. In 1536 volg Johannes Calvin (1509-1564) se *Institusie* en met sy protesoptrede het die absolute gesag wat die pous en die kerk oor sake gehad het, begin verlore gaan. Daar was nou meer as een standpunt in die “kerk” oor verskeie sake. Dit het konflik gebring met heersende standpunte in die kerk (soek (Jaroslav, Hilton & Lehmann [1974] 1999:300). Die prominente denkers wat na vore getree het, het onomwonde verklaar dat die mens van die moderne tyd geen ander keuse het as om op rasonale gronde die kerk en die geloof in God te bevraagteken nie. Charles Darwin (1809-1882) se evolusieteorie het godsdienstige sekerheid van die algemene publiek ondergrawe. Die idee dat mense gedryf word deur dieselfde impulse as die laer diere was moeilik om te versoen met die idee van verhewe geestelikheid.

Uitstaande ontdekkings het die denkende mens stadigaan bevry van die premoderne wêreldbeeld. Kopernikus (1473-1543) het in 1514 met die idee gekom dat dit die son is wat stilstaan en dat die aarde en die ander hemelligame om die son wentel. In 1609 het Galileo Galilei (1564–1642) met behulp van ’n nuut ontwerpte teleskoop verklaar dat die son nie die middelpunt van die heelal is nie en dat daar benewens ons eie ook nog ander sonnestelsels is. Isaac Newton kom in 1687 met sy werk *Philosophiae naturalis principia mathematica* wat die basis sou vorm van die moderne fisika. Sy teorie is dat hemelligame in ruimte en tyd beweeg en dat die universele swaartekrag hierdie stelsel aanmekaar en uitmekaar hou. Dit het denkende mense stadigaan bevry van hulle premoderne wêreldbeeld.

Louis Pasteur (1822–1895), ’n Franse chemikus en bekend vir sy deurbrake in mikrobiologie, ontwikkel in 1885 die eerste middel teen bakteriële

infeksies. Met hierdie ontdekking word die oorsake asook die behandeling van siektes op 'n nuwe manier (behandelbaar en verstaanbaar) gesien. Alexander Flemming (1881 – 1955), 'n Skotse bioloog, se ontdekking van penisillien maak die behandeling van vele siektes moontlik. Met die Duitse fisikus, Wilhelm Röntgen (1845-1923), se ontdekking van x-strale in 1895 kon die liggaam se innerlike toestand wetenskaplik (fisiek en empiries) waargeneem word. Die ontdekkings op mediese gebied beteken dat die mensdom nie meer uitgelewer was aan allerhande bose magte of geeste wat hulle siek kan maak nie en wat dan net deur die kontrageesteswêreld aangespreek kon word nie (Du Toit 2000:28).

In 1637 laat hoor 'n Franse filosoof, Rene Descartes (1637 [1954]), die frase: omdat ek dink, daarom is ek. Volgens hom is die feit dat 'n mens kan dink juis dit wat die mens onderskei van ander skepsels. Hy het alles betwyfel behalwe die werking van die mens se eie verstand. Dit sou ontwikkel tot die standpunt dat slegs dit wat eksperimenteel bewys kon word, waar is en geglo kan word. Die Duitse filosoof, Immanuel Kant (1724-1804), skryf in 1781 dat die waarheid net deur middel van eksperimente en rasionele argumente as feite beskou kan word. Dit is die enigste betroubare kennis.

Die Verligting was die somtotaal van 'n ontploffing van intellektuele energie wat rigting gegee het aan die moderne perspektief omdat dit 'n nuwe benadering geïnspireer het. Die Verligting was 'n komplekse en vreemdsoortige verskynsel, en die kern daarvan was wat Roy Porter (1990:73), 'n Britse historikus en bekend vir sy werke oor die geskiedenis van die medisyne “a secular intelligentsia” noem. Met die Verligting het die rede 'n al groter wordende rol gespeel. Die rede het nou sentraal gestaan en alle bygelowigheid is beveg.

Op die gebied van die psigologie word daar teen die einde van die 19de eeu ingrypende teorieë ontwikkel wat verklarings aanbied vir bepaalde menslike gedrag. Sigmund Freud (1856-1939) word beskou as die grondlegger van die psigoanalise-metode om gedrag te verklaar. Ook Karl Jung (1875-1961) wil op sy beurt menslike gedrag bepaal deur persoonlikhede te kategoriseer. Voorheen is menslike gedrag nog dikwels toegedig aan die geesteswêreld.

Die filosofiese onderbou van die postmoderne word gevind in die denke van onder andere Friedrich Nietzsche (1844-1900) en Søren Kierkegaard (1813-1855) teen objektiwiteit en hulle klem op skeptisisme. Nietzsche (1844-1900) toon aan dat mense besluit wat hulle wil hê en dat hulle dan al hul feite daarby aanpas. Die gevolg is dat kennis 'n uitdrukking van die mens se wil tot mag is. Daarom kan daar volgens hom geen absolute waarhede wees of iets soos objektiewe kennis nie. Volgens hom word enige filosofie of wetenskaplike teorie slegs as “feit” of “waarheid” aanvaar indien dit inpas by die heersende intellektuele of politieke diskoers.

Ná die Tweede Wêreldoorlog het filosofie bygedra tot die idee dat 'n mens nie objektiewe oortuigings of lewenswyse kan hê nie. Hierdie denke is verder geneem deur filosowe soos Martin Heidegger (1890-1976), later deur Ludwig Wittgenstein (c. 1950) wie se denke 'n invloed uitgeoefen het op die filosofie van taal en op sekerheid. Heidegger, wat die filosofiese begroning van die konsepte van subjektiwiteit en objektiwiteit verwerp het, se hermeneutiese denke het aanleiding gegee tot die Franse dekonstruksie-teorie waarvan Jacques Derrida (1930-2005) 'n bekende eksponent is. Jean-François Lyotard (1924-1998) het verdere momentum aan die postmoderne denke verleen. 'n Groot deel van postmoderne denke is gebou op skeptisisme en hier speel Lyotard (1984) se bydrae 'n groot rol. Hy is van mening dat die mens nou leef in 'n tydperk waar meester-narratiewe in 'n krisis is en agteruitgaan. Hierdie narratiewe word geïmpliseer deur filosofieë soos Marxisme en Kantianisme wat aandui dat geskiedenis groeiend en voortgaande is en dat kennis die mens kan vrymaak. Die twee belangrikste narratiewe wat Lyotard aanval is dié van die progressiewe “emancipation of humanity” van die Christelike verlossing tot die Marxistiese Utopia en dié van die triomf van die wetenskap. Lyotard (1984:87) voel sterk dat sulke leerstellings hulle geloofwaardigheid sedert die Tweede Wêreldoorlog verloor het. Onder bogenoemde filosowe bestaan heelwat meningsooreenkomste oor wat postmoderne denke regtig is. Daar is egter ook verskille en verandering van perspektiewe onder die onderskeie filosowe te vind as gevolg van die verskillende denkskole waarin hulle teorieë gefundeer is. Hulle

was duidelik hulle tyd vooruit, want postmoderniteit het eers gedurende die huidige eeu sterk na vore gekom as 'n nuwe paradigma waarbinne die mens leef (Hurding 1998:76).

Hoewel die begrip "postmodern" vandag algemeen gebruik word, is daar nie werklik duidelikheid oor wat dit presies behels nie. Die vele fasette van hierdie denkstruktuur maak dit nog moeiliker om op 'n eenvoudige manier die postmoderniteit te probeer omskryf. Volgens Wentzel van Huysteen (1999:20) is postmoderniteit 'n kulturele houding en perspektief eerder as 'n vaste begrip wat liniêr beskryf kan word. Volgens Richards & Bergin (1997:13) is postmoderne 'n groep filosofiese benaderings eerder as 'n verenigde filosofiese posisie. Postmoderniteit verwys dus nie na 'n samehangende filosofie nie, maar bestaan uit veelvoudige denkrigtings wat op verskillende aspekte van die postmoderne fokus.

'n Gemeenskaplike kenmerk van die postmoderne denke is dat hulle die geldigheid van moderne bevraagteken. Hulle sien dit as 'n filosofie wat onvoldoende is. Die begrip "postmodern" word sedert die 1970s toenemend gebruik in die literatuur (Hymann 2002:11-19). Postmoderne denke kan verstaan word as die epistemologiese breuk met die verlede en 'n selektiewe afskeid van die sogenaamde moderne-tyd (Kirsten 1988:31).

Die verandering van moderne na postmoderne het teen ongeveer 1950 begin. Die huidige warboel van armoede, kriminaliteit, besoedeling, rassisme en misdaad het die voorspoedsteologie ongeloofwaardig gemaak. Die wetenskap was bedoel om vir die beswil van die mensdom aangewend te word, terwyl genetiese ingenieurswese en kernbepapening die teendeel bewys het. Die twee wêreldoorloë met hulle verwoestende gevolge, die Russiese en Chinese rewolusies, die skending van menseregte deur heersers in lande wat verbind was tot sosialisme, Fascisme, Kommunisme en kapitalisme, die groterwordende gaping tussen ryk en arm en die ekologiese krisis het mense met totale ontnugtering oor vooruitgang en kennis gelaat. Dit het twyfel gebring oor die moderne aanname dat kennis inherent goed is (Butler 2002:13). Ná die gebeure by Auschwitz en Hiroshima was dit vir die mens problematies om vooruitgang

deur rasionaliteit en wetenskap te aanvaar. Waar moderniteit op die wetenskap vertrou het om die mens op die pad van vooruitgang te lei, het postmoderniteit nou die wetenskap bevraagteken. Daar was 'n groot ontugtering in die mens se vermoë om 'n beter wêreld te skep. Die mens kon beide die effektiwiteit en verbeterings van die moderne era, maar ook die ontmensing en effek van meganisering waarneem. Sodoende het 'n verskuiwing in die mens se denke plaasgevind wat daarop neergekom het dat postmodernisme die gevolg van die mislukking van die moderne tydperk was.

Die matelose optimisme in die mens se intellektuele vermoëns en tegnologiese vindingrykheid wat sedert die opkoms van die wetenskaplike tyd op alle terreine geheers het, was aan skerwe (Du Toit 2000:51). Die belewenisse van die 20ste eeu se volksagting en totalitarisme het die Verligting se geloof in die selfsigbaarheid en welwillendheid van die menslike rede verder geskud. Die beskawing is geen waarborg vir geregtigheid en onbaatsugtigheid nie. Inteendeel, dit het die mensdom groter instrumente van verdrukking gegee (Butler 2002:15). Ook kan dit so verwoord word:

The unspoken terror permeating our collective memory of the Holocaust ... is the growing suspicion that the Holocaust could be more than an aberration, more than a deviation from an otherwise straight path of progress, more than a cancerous growth on the otherwise healthy body of the civilized society, that in short, the holocaust was not an antithesis of modern civilization and everything it stands for ... We suspect that the Holocaust could merely have uncovered another face of the same modern society whose other so familiar face we so admire. And that the two faces are perfectly comfortable attached to the same body.

(Baumann 1989:7)

Dit is nie 'n eenvoudige taak om 'n beginpunt van die postmoderne tyd vas te stel nie. Die rede is waarskynlik dat die denkstruktuur van die postmoderne tyd nie so dramaties ontstaan het soos dié van die modernisme nie.

Ons vind vandag op alle terreine 'n gekompliseerde vermenging van premoderne, moderne en postmoderne lewens- en wêreldbeskouings. Waar Suid-Afrika voorheen deur die Europees-georiënteerde wit mense beskou is as deel van die Weste en as deel van die Eerste Wêreld, is die land nou in beheer van mense afkomstig uit Afrika en die Ooste met die lande se premoderne denkstrukture. Suid-Afrika is daarom vinnig besig om te verander in 'n soort trikontinentale staat. Dit gebeur ten spyte van die feit dat ons 'n ongekende tegnologiese ontploffing beleef as gevolg van die feit dat ons internasionaal blootgestel is aan 'n doeltreffende inligtingsstelsel in die vorm van rekenaar-tegnologie. Met ander woorde, ons beleef 'n tyd waarin die sekerhede en stabiliteit van die premoderne en die aanvanklike stadium van die modernisme verdwyn het. Terselfdertyd beskik ons oor die potensiaal van die mees gesofistikeerde tegnologie wat die wetenskap ons kan bied. Die nuwe Suid-Afrika is onherroeplik deel van die tydgees van die postmoderne tyd aangesien mens keuseloos deel is van die tyd. In hierdie sin is ons in die onstabiele revolusionêre fase van die paradigma-teorie van Thomas Kuhn (Du Toit 2000:59).

Daar is sekere kern-elemente wat onder die moderne perspektief en ander kernelemente wat onder die postmoderne perspektief kan ressorteer. Ek gaan vervolgens van die belangrikstes bespreek en die twee perspektiewe met mekaar vergelyk:

2.2.1. Die vraag na waarheid

Moderne denke beklemtoon een absolute waarheid en onderbeklemtoon 'n verskeidenheid van perspektiewe op die waarheid (Lyotard 1984:55). 'n Voorbeeld hiervan is wanneer die Kerkbode byvoorbeeld sou skryf dat die "ware kerk" *alleen* gevind word waar die Woord "suiwer" verkondig word, en die pastoraat "reg" gedoen word. Hierdie studie sal waak teen die

voorveronderstelling dat 'n enkele pastorale aanslag of terapie as die enigste “regte” metode beskou word. Ander moontlikhede en denke het nie ruimte in so 'n “totalitêre denke” nie (Grenz 1996:3). De Jager (2001:25-26) beskryf modernisme as volg: “Vasstelling van die absolute waarheid is die ideaal, en wel moontlik onder leiding van die rede. Dit is vir die moderne mens sinvol om die waarheid van die werklikheid in alles te probeer vasstel. Moderne perspektief werk met die sekerheid dat die rede dit vir mense kan doen. Mense moet die waarheid objektief kan vasstel.” Moderne denke se siening oor kennis is gebaseer op 'n rasionaliteit wat bou op “verifieerbare feite” wat verkry word deur middel van “objektiewe ondersoekmetodes” (De Reuver 2004:248).

Nietzsche (1875) vra in sy *Notebooks* (oorspronklike vertaal): “What is truth? A mobile army of metaphors, metonyms and anthropomorphisms?” (Kaufmann 1956:46). Dit is die taal van ekstreme wantroue. Vir hom bestaan alles uit interpretasies. As die waarheid gesien word as *beskrywend van 'n bepaalde gebeurte*, bestaan daar vir die postmoderne denkende mens nie so iets soos die waarheid nie. Want dit is onmoontlik om iets eksak te beskryf: waarheid is nie universeel nie en elkeen wat 'n spesifieke saak beskryf, beskryf dit anders en vanuit 'n unieke ervaringswêreld (Hare-Mustin & Marececk 1988:455-456). Eerstens word waarheid *sosiaal* gekonstrueer. Dit wat beleef word, word geïnterpreteer binne die raamwerk van die gemeenskap waarbinne geleef word – waarheid is 'n kwessie van interpretasie (Kincheloe & McLaren 1994:143). Tweedens word die werklikheid *deur taal beskryf* (Gadamer 1989:10-49) en taal is ook sosiaal gekonstrueer (Dill & Kotze 1997:20-21). Taal kan dus nie 'n objektiewe realiteit beskryf nie, maar dit kan hoogstens verduidelik soos wat dit beleef word (Freedman & Combs 1996:29-32). Die vraag na waarheid vir die postmoderne is dus nie 'n vraag na universele dogmas en ander vaste waarhede nie, maar “it draws attention to ... the process of meaning-making” (Drewery, Winslade & Monk 2000:44).

Waarheid vir die postmoderne denkers is nie 'n soeke na feite nie, maar die skep van betekenis en waardes (Rossouw 1995:903). Die natuurwetenskappe het sedert Newton se ontdekkings, met 'n “clockwork

universe” gewerk. Determinisme was die grondslag van Newton se wette - “die klokwerk van die verloop van alle dinge; die oorsaak en gevolg van alles wat in die heelal gebeur” (Joubert 1997:202). Die moderne mens het na liniêre prosesse gekyk. Tyd is liniêr. Een gebeurtenis gebeur na ’n ander met die enigste doelwit om eenvoudig op hierdie manier voort te gaan. Menslike reaksies word op ’n liniêre wyse deur omgewingsfaktore of eksterne insette bepaal. Trauma-literatuur word deur moderne beskrywings gedomineer. Traumasimptome word hoofsaaklik in ’n liniêre oorsaak-gevolg verhouding waargeneem. Getrou aan die modernistiese benadering wend hulle dan pogings aan om ’n kenmerkende simptome, gekoppel aan ’n traumatiese ervaring, te veralgemeen en universeel te beskryf. ’n Spesifieke stressor as deel van ’n komplekse interaksieproses word op ’n eenvoudige liniêre wyse aan ’n spesifieke reaksie gekoppel.

Ontdekkings wat deur die kwantumfisici gemaak is, het aan die lig gebring dat onsekerheid essensieël is in die wetenskaplike navorsing. Fisici was nie meer so seker dat alles in die wêreld en heelal volgens Newton se “clockwork universe” werk nie. Die idee van objektiwiteit het nie meer sin gemaak nie.

Christene se kritiek op die postmoderne se verwerping van “absolute sekerheid” en “sekerheid” is dat as geloof nie op absolute waarheid en sekerheid gebou is nie, daar niks meer oor is om in te glo nie. Brian McLaren ([1998] 2000:166-167) wat dikwels na Lyotard (1925-1998) se geskryfte verwys, meen dat die beswaar teen “absolute waarheid” gerig is teen die arrogante idee dat mense met hulle beperkte verstand en insig daardie absolute waarheid (byvoorbeeld God) volledig kan ken. In die postmoderne tyd het ons dus die wete dat absolute kennis ’n vergissing is. ’n Mens het nooit die volle waarheid in pag nie. Du Toit (2000:15), wat McLaren dikwels as bron gebruik, meen dat in die geskiedenis van die Christendom die teologie en die kerk met sekerheid vir God “beskryf” en “geken” het, om dan net weer in die Naam van God soveel wandade te pleeg, mense se menswaardigheid aan te tas en oorloë te voer. Binne die Christelike geloof sou dit beteken dat mense nie in staat is om die

absolute waarheid (God) te kan omvat sodat ander dit akkuraat sal kan verstaan nie. Die postmoderne beswaar harmoniseer dus met die Bybelse idee in 1 Korintiërs 13:12b dat mense in hierdie aardse bedeling maar ten dele ken. In trauma-berading moet 'n pastor weet dat hy of sy nie al die antwoorde het nie. Ons sien net in 'n spieël en eendag eers van aangesig tot aangesig. Wanneer pastoraat aan getraumatiseerde adolessente verleen word, en die pastors meen dat hulle God verstaan, verhef hulle hulle eie beperkte insig tot “absolute waarheid”. Die postmoderne stel 'n meer beskeie benadering voor waardeur 'n bewuswording by pastors gekweek word dat hulle erken dat hulle 'n onvermoë het om die “absolute waarheid” te verwoord. Elke pastor se weergawe word bepaal en beïnvloed deur die denke waaruit hy of sy kom en die kultuur waarin hy of sy leef, asook persoonlike ervarings en vooroordele. Indien die pastor waardering het vir die postmoderne verskeidenheid sal terapieë aan getraumatiseerdes sekerlik daarby baat.

Lytard (1984:189) meen dat die mens nie sekerhede nodig het nie aangesien die afwesigheid daarvan juis aan die mens die ruimte gee om betekenis en vorm aan hulle eie lewe te gee. Volgens hom is die sin van die lewe juis die sinmaak van die lewe – dit hou nooit op nie, maar gaan ononafgebroke voort. Terapie kan baat vind in die opsig dat geloof juis nodig is waar 'n mens nie seker kan weet en alles duidelik kan sien nie. Dan bly net geloof en hoop oor (vgl McLaren 2000:173). As gevolg van die invloed van die postmoderne tydgees leef ons aan die begin van die 21ste eeu in 'n tyd van groot onsekerheid en onstabieleit. Dit is spesifiek op Suid-Afrika van toepassing. Teenoor die res van die Westerse wêreld waar hierdie tydgees al sedert die begin van die vorige eeu sy invloed laat geld het, is die postmoderne invloed in Suid-Afrika geblokkeer deur 'n netwerk van outoritêre meganismes (Du Toit 2000:57). Die Nasionale Party en die drie Afrikaanse kerke het daarin geslaag om deur streng wetgewing en die doeltreffende toepassing daarvan te sorg dat die staatkundige politieke bestel en geloofstradisie die lewe van duisende mense kondisioneer volgens 'n fundamentalistiese resep van absolute waarhede. Dit het na 1990 dramaties verander toe die ANC en ander revolusionêre

organisasies ontban is. Die outoritêre greep van staat en kerk is deur die nuwe gees verbreek.

In so 'n onsekere samelewing is dit noodsaaklik om betekenis te ervaar. Hiermee kan entoesiastiese verhaalskepping, fiksie en die mites 'n mens baie help: "History and fiction, therefore, intersect with myth as imaginative and narrative modes of finding meaning in the face of the 'formless flow of things'" (Hare-Mustin & Marececk 1988:460). Hierdie studie is 'n voorstander van die narratiewe metode.

2.2.2. Die mens

Die geboorte van die moderniteit is onder andere geassosieer met die massiewe ekonomiese en tegnologiese ontwikkeling wat bygedra het tot die opkoms van industriële kapitalisme in Europa en Noord-Amerika. Produksie en verbruik is georganiseer op die basis van 'n mark-ekonomie. Die moderne samelewing was afhanklik van konstante vernuwing en nuwe ontwikkeling om die vereiste vlak van die tegnologiese en ekonomiese groei te handhaaf (Lenski, Nolan & Lenski 1995:198). 'n Kenmerk van die moderne denke was die onwrikbare geloof in vooruitgang. Daar het gedurende hierdie tyd volgens Du Toit (2000:30) 'n matelose optimisme in Europa begin posvat oor die intellektuele en tegnologiese vermoëns van die mens van die wetenskaplike tydperk. Die mens is nou in staat om sy omgewing, sy wel en wee, sy voorspoed en teenspoed te verstaan, te verklaar en selfs te beheer. Onder invloed van die moderne perspektief is lank geglo dat met die menslike verstand en met behulp van die tegnologie en die wetenskap, die wêreld verander kan word – en dat die wêreld deur hierdie menslike middele 'n veel beter plek gemaak kan word (Kearney 1998:28). Berger (1977:13) beweer dat tydens die moderne tyd daar gedink is dat mense leef in die beste van alle tye – daar is gemeen dat die mens immers die hoogs ontwikkelde tegnologie het wat ook net vooruitgang kan beteken. Die Verligting het 'n optimistiese siening oor die mens gehad. Alle mense beskik oor die innerlike potensiaal om rationeel te dink en om ondersoek in te stel. Alle mense is gemaak om

dieselfde toestande te deel, almal kan gelukkig wees met voldoende besittings en die beoefening van rede. Die moderne benadering sien die mens as 'n onafhanklike, rasionele denkende persoon. Mense se gedrag word uitsluitlik gemotiveer deur onafhanklike en rasionele denke.

Postmoderniteit daarenteen beklemtoon die diversiteit en toevalligheid van die menslike natuur. Dit is gekonstrueer deur faktore soos klas, geslag, seksualiteit, geloof en ouderdom. Daar is nie so iets soos abstrakte menslike natuur nie (Gay 1973:66).

Die mens is volgens talle navorsers veel meer as 'n rasionele wese. Verskillende fasette van die mens, soos emosies en sy wil het dikwels net so 'n groot invloed op die mens se besluite en gedrag. Rossouw (1995:83) stel dit soos volg:

Part of postmodern culture is a growing consensus that human behavior is not exclusively motivated by independent rational thinking. The role that socialization, culture, ideology, beliefs, power, emotions, dispositions etc. play in the behavior of people, is acknowledged and accounted for in different practices.

Trauma behoort binne hierdie postmoderne konteks waargeneem word, met inagneming van die geskiedenis en kultuur en die spesifieke geval. So word diversiteit in trauma nie verontagsaam nie. Wie mense is, wat hulle weet en hoe hulle hulle wêreld hanteer, word deur veel meer bepaal as die menslike rede. Rudolf Otto se godsdienpsigologie-teorie soos benut in Hoofstuk 4 gee ewe veel erkenning aan die rasionele as die nie-rationele in die godsdienbelewenis.

2.2.3. Dominansie van sekulêre vorms van mag

Die moderne era is ingelei as 'n era van dominansie van sekulêre vorms van mag en invloed. In die moderne tyd is die outoritêre bronne weg van die kerk na die politiek (regerings) en universiteite (professore) toe geskuif. Soms was 'n godsdienperspektief geïnterpreteer in die moderne outoriteitsbronne maar die kerk geniet nie langer die bevoorregte magsposisie nie. Regerings het gesag

gehad en nasietrots is gebou (Held 1992:71-119). Die voorstanders van die Verligting het kritiek uitgespreek teen die tradisionele samelewing waarin die mag in die monargie, kerke en aristokrasie gesetel was. Hulle bied alternatiewe modelle van gesag aan wat gegrondves is op individualisme, rasionalisasie en vrye ondersoek. Die rewolusies in die laat 18de eeu was gegrond op die beginsels van rede en gelykheid. Outoriteit en tradisionele vorms van regering deur die koning of kerk is vermy. Die Franse grondwet van 1790 stel burgerlike huwelike in wat beteken dat 'n huwelik gesien is as 'n wetlike kontrak tussen persone, vry van inmenging deur godsdienstige gesag. Die skeiding van kerk en staat in die Verenigde State se grondwet druk die oortuiging uit dat die sosiale terrein regeer sal word deur die vryheid van spraak en gewete, en nie deur 'n godsdienstige of filosofiese wêreldsiening wat individue se reg om te kies, belemmer nie.

2.2.4. Letterlik-feitelike interpretasies van die Bybel

Binne die moderne paradigma word die Bybel letterlik geïnterpreteer. Bybelse onfeilbaarheid in Bybelse letterlike uitleg hoort tipies die laaste paar honderd jaar bymekaar, maar dit is nie op sigself verbind aan mekaar nie (Borg 1995:11). Volgens Du Toit (2000:37) ontwikkel daar twee fundamentalistiese reaksies (fundamentalisme in die sin dat daar slegs sekerheid is in absolute, finale waarhede) in die kerk naamlik die ortodokse teologie en die piëtisme.

2.2.4.1. Ortodokse teologie

Teenoor die siening dat die lewe beheer word deur die geesteswêreld het die insig nou gekom dat die moontlikheid bestaan van logiese verklarings vir bepaalde gebeure en toestande. Teoloë het hulle besig gehou om volgens die reëls van die moderne paradigma die geloof in God logies te probeer verklaar en te propageer. Uit hierdie geleedere kom die behoudende teologiese modelle waarmee daar probeer is om die wetenskaplike ontdekkings en nuwe insigte in die wêreld- en lewensbeskouing van die moderne mens te integreer met behulp van die herinterpretasie van die Bybelse gegewens (Du Toit 2000:36). Daar

word probeer om vir teenstrydige beriggewing en standpunte logiese verklarings te gee: die ses skeppingsdae van Genesis 1 word byvoorbeeld 6 skeppingsydperke. So word dit metafores verstaan. Die verhaal van Jona mag byvoorbeeld 'n gelykenis wees eerder as feitelike geskiedenis. Ortodokse teologie gebruik wetenskaplike navorsing wat as bewyse kan dien vir die egtheid en waarheid van die Bybelse gegewens en die geloof in God. Vir hierdie gelowiges is die Bybel as geïnspireerde Woord van God, die enigste bron van ware kennis en insig, al moet dit gelees word in die lig daarvan dat die konteks van die inhoud van die Bybel verskil van die wêreld waarin die mense leef (Du Toit 2000:37).

They do not claim that every statement in the Bible is inerrant. Rather, it affirms that the Spirit of God guided the writers of scripture in such a way to prevent them from making any serious errors, namely, about anything that matters for our salvation. This view allows for statements in the Bible that reflect an ancient worldview, including premodern “science”.

(Borg 1995:8)

2.2.4.2. Piëtisme

Vir baie gelowiges en kerke is daar in die lig van die wetenskaplike aanslae op die kerk maar net een oplossing en dit is om op 'n eenvoudige manier terug te val op 'n letterlike interpretasie van Bybelse gegewens. Die Bybel as “geïnspireerde Woord van God” moet kritiekloos aanvaar word as die oppergesag om uitsprake te maak oor gebeure in die lewe (Du Toit 2000:38). Elke woord in die Bybel is die direkte resultaat van God se inspirasie. “The Bible is the *words* of God” (Borg 1995:8). Hulle gaan uiters selektief te werk met die gebruik van die Bybel vir bepaalde, absolute, fundamentalistiese standpunte. Terwyl hulle aanvaar dat die aarde rond en nie plat is soos in die Bybel beskryf word nie, verwerp hulle totaal en al enige moontlikheid van die evolusie van die menseras of moontlike lewe op ander planete in die heelal want die Bybel vertel

duidelik dat Adam en Eva die eerste mense is wat deur God gemaak is en nêrens word daar melding gemaak van 'n ander aarde of ander geskape wesens nie. “They insist upon the literal-factual interpretation of the whole Bible, including biblical stories that report spectacular events” (Borg 1995:8). Terwyl hulle die duivel en bose magte verantwoordelik hou vir siektes, ellende en rampe, drink hulle tog pille vir hoofpyn en gaan dokter toe met siektes. Die bindinge van Satan en die bose geeste in die lug is slegs verbreekbaar deur beswering of dramatiese uitdruingsgeleenthede. Die wêreld van die psigiatrie en psigologie word dus met 'n groot mate van agterdog en selfs vyandskap bejeën.

Die ortodokse teologie en die piëtisme kom ooreen in hulle siening dat die Bybel waar is omdat dit van God kom. Oorsprong en waarheid gaan hand aan hand (Borg 1995:8). Albei hierdie sienings oor die Bybel en die Christelike tradisie gaan gepaard met die manier waarop die Christelike lewe gesien word.

Butler (2002:20) meen dat ons kennis van die wêreld nie so direk is as wat ons wil glo dit is nie. Nietzsche meen “the apparently literal is also really metaphorical” (in Butler 2002:24). Filosofie en geskiedenis word nie meer letterlik gelees asof dit letterkunde is en *vic-versa* nie. Ons hoef nie langer in die letterlike te glo nie, want die letterlike kan ook metafores gesien word as dit van naby geanaliseer word (Butler 2002:24).

Die postmodernistiese paradigma sien die Bybel histories-metafores (Borg 1995:13). Histories gesien is die Bybel die produk van twee antieke gemeenskappe, antieke Israel en die vroeë Christelike beweging. Die Bybel is nie vir vandag se mense nie, maar vir hierdie twee antieke gemeenskappe geskryf. Binne die postmodernistiese paradigma word die Bybel ook metafores gesien. Borg (1995:14) praat van die “more-than-literal” en “more-than factual” betekenis. Dit is nie so begaan oor die historiese feitlikheid van die Bybelse verhale as oor die Bybel se betekenis nie. Dit hinder nie dat die stories van Jesus se geboorte en opstanding metafores eerder as letterlik feitelike gebeurtenisse is nie. Dit vra: “Of dit nou so gebeur het of nie – wat wil die verhaal vir my vertel? Wat is die betekenis?”

Soos die vorige paradigmas, beskou die postmoderne paradigma die Bybel as 'n heilige Skrif, maar nie omdat dit 'n goddelike produk is nie. Dit is heilig as gevolg van sy funksie en nie as gevolg van sy oorsprong nie. Die postmoderne paradigma beskou die Christelike lewe as 'n lewe van verhoudings en veranderings. Om 'n Christen te wees beteken nie om die vereistes na te kom om 'n beloning in die lewe na die dood te kry nie. Dit gaan ook nie soseer oor geloof nie. Die Christelike lewe kan eerder omskryf word as 'n verhouding met God wat die huidige lewe verander. Om 'n Christen te wees beteken nie om in die Christendom te glo nie, maar om 'n verhouding met God te hê wat uitgeleef word in die Christelike tradisie. Nie net die Bybel nie, maar ook die Christelike belydenis, aanbidding, rituele, praktyke en leerstellings kan as metafories en gewyd beskryf word. Binne hierdie raamwerk gaan dit nie primêr vir 'n Christen oor die handeling om te glo nie, maar lê die klem op verhouding en die betekenis van geloof, en dit lei dan na verandering. Om 'n Christen te wees, beteken om 'n verhouding met God te hê, om binne in die Christelike tradisie te lewe met die Bybel as die fondament van die tradisie, as metafories en gewyd (Borg 1995:58).

2.2.5. Rasionaliteit

In die era van die Verligting het sekere aspekte van menslike rasionaliteit die botoon gevoer. Die kognitiewe dimensie het byvoorbeeld so oorheers dat die emosionele en estetiese as “onwetenskaplik” getipeer is. Foucault (1977; kyk White 1988:190) is een van die filosowe wat op die onaanbaarheid van “instrumentele rasionaliteit” wys, omdat kennis mag uitoefen en mense maklik gemarginaliseer kan word deur hierdie manier van magsuitoefening as die “estetiese rede” nie ook 'n plek kry nie (kyk Snyman 1995:69-70) Die filosoof Descartes (1596-1650) het hierdie era ingelei. Hy het geredeneer: “I think, therefore I am”. 'n Nuwe era waarin wetenskap en kennis regeer, neem so in aanvang. In hierdie fase oorheers die rede of verstand. Net dit wat met die verstand uitgedeneer en verstaan kon word, is as die werklikheid aanvaar (Van der Watt 2000:43). Nietzsche, 'n belangrike voorloper van dekonstruksie

het reeds in die 1880's hom verset teen die Descartiaanse *cogito* deur uit te wys dat daardie stellings “ek dink” of “ ek bestaan” nie realiteite kan wees nie en dat dit net stellings en nie toestande is nie. Rasionaliteit het tot gevolg dat vrae oor die Bybel as normatiewe bron van God gevra word omdat die verstand nie alles wat in die Bybel staan, kan verklaar nie (Van der Watt 2000:42). Rasionaliteit is die strewe om probleme met behulp van rasonele denke op te los. Dit is 'n wesenskenmerk van die moderne. Hierdie studie sal die postmoderne benadering steun dat rasonele denke nie belangriker as die emosionele is nie. Daar sal klem gelê word op die teoloog Rudolf Otto (1869-1937) se godsdiensbelewenis-model. Hy is van mening dat godsdiens nie ten volle deur rede en rasonele denke begryp kan word nie. Hy pleit dat die nie-rasonele in die godsdiens nie deur die rasonele uitgesluit mag word nie. Ten einde 'n getraumatiseerde adolessent na heel mens-wees te lei, moet aandag aan die rasonele en nie-rasonele elemente van die godsdiens gegee word. Drie dimensies van rasionaliteit kan veral onderskei word: die kognitief-instrumentele rasionaliteit, die normatiewe of praktiese rasionaliteit en die ekspressiewe rasionaliteit (Weber 1980). Die dryfveer van die moderne is primêr of bykans eksklusief dié van die kognitief-instrumentele rasionaliteit (vgl Habermas 1982). Dit beteken dat alles wat nie volgens die kognitief-instrumentele rede volkome rasoneel verantwoordbaar of beheerbaar is nie, uit die diskoers uitgesluit word. Dit het tot gevolg dat sake en mense gemarginaliseer is in gebiede waar ander dimensies van rasionaliteit funksioneer.

Rasionaliteit kan ook omskryf word as die gemeenskap se vereiste standaard om betekenisvolle en intelligente stellings oor die realiteit te maak. Vir die moderne perspektief was daar volgens Rossouw (1995:77-78) twee kriteria:

- Dit moet empiries en onafhanklik deur enige rasonele persoon getoets kan word; en
- Enige gevolgtrekkings wat van die bewyse gemaak word, moet op 'n logiese konsekwente manier gedoen word.

Empirisme het hoofsaaklik ontwikkel uit, onder andere, die standpunte van Thomas Hobbes (1588-1679), William J Locke (1663-1704) en G Berkeley (1685-1753). Hulle stel dit dat kennis slegs deur middel van sensoriese ervaring vanuit die werklike wêreld verkry kan word en nie deur middel van beredering nie. Ervaring is beskou as die toetssteen van objektiwiteit (Brennar 2001:46). Gedurende die Renaissance het die empirisme ontwikkel as die wetenskaplike metode om die realiteit te ontdek. Alle wetenskaplike ondersoek het 'n soeke geword na die fundamentele wette van die heelal, wat indien dit ontdek sou word, alle natuurfenomene sou verklaar. Empirisme word volgens Polkinghorne (1988:98) gekenmerk deur twee algemene aannames, naamlik dat die wetenskap verenig is, deurdat dit slegs gebruik maak van een metode wat kennis produseer, en dat die metode wat hierdie kennis voortbring, die eksperimentele metode is wat gebruik maak van numeriese en kwantitatiewe ontleding.

Volgens die moderne denke word kennis van die natuurlike en sosiale wêreld gekry deur waarneembare en kontroleerbare feite. Die eksperimentele metode was die grondslag van alle wetenskap. Daar is geglo dat wetenskaplike kennis die sleutel is tot alle latere groei in menslike kennis.

In postmoderne denke word verskillende dimensies van rasionaliteit erken en die oorheersing van die kognitief-instrumentele rasionaliteit daardeur in balans gebring. Vanuit hierdie breër begrip van rasionaliteit word erkenning verleen aan die praktiese en ekspressiewe dimensies van die lewe as bepalend vir betekenis en waarheid. Meer ruimte word gelaat vir die verskillende dimensies van die individuele of subjektiewe ervaring. Hierdie breër opvatting van rasionaliteit het ook reeds die teologiese en algemene wetenskapsdenke begin beïnvloed, soos Ricoeur (1981:145-181) aantoon met wat hy die *logika van die subjektiewe waarskynlikheid* noem. Hiervolgens word in die wetenskapsbeoefening ruimte gelaat vir die unieke of die gemarginaliseerde ten opsigte van wat as wetenskap beskou sou kon word. So kan ruimte vir die ervaring van adolessente geopen word, in besonder die diverse en individuele ervaring van adolessente. Dit beteken dat adolessente se trauma-ervaring nie

aangebied word as homogeen, as sou alle getraumatiseerde adolessente trauma op dieselfde wyse sou ervaar nie.

Sosiale wetenskaplikes het toenemend ongemaklik begin voel omdat menslike gedrag nie op dieselfde manier as natuurwetenskappe gemeet kan word nie. Uit hierdie ongemak volg die era van rasionaliteit in 'n soeke na erkenning van die subjektiewe. In die moderne tyd is die klem laat val op die kognitiewe. Slegs wat die mens met rede en logika kan verstaan is aanvaar. Met die postmoderne het die insig egter gekom dat sodanige suiwer kennis 'n illusie is. Die waarnemer se ervaring in die volste sin van die woord speel net so 'n belangrike en deurslaggewende rol in die ontwikkeling van kennis (Du Toit 2000:54). Dit staan lynreg teenoor die modernisme se standpunt dat kennis vas, objektief en absoluut is (Erickson 2001:84-92). Moderne denke is gebaseer op liniêre progressie, absolute waarhede, rasonale beplanning in 'n geïdealiseerde samelewing en standaardisasie van kennis en produksie. Daarenteen is postmoderne denke gebaseer op fragmentasie, emosies, pluralisme en 'n afkeer van totaliserende en universele diskoerse.

Verskille in interpretasie of waarneming is nie gevestig in die objek nie. Die objek is dieselfde vir almal (Erickson 2001:107-109). Verskil in waarneming, interpretasie en gevolgtrekking lê dus in die verskille in verwagting, doel en impulse wat deur ervaring bepaal word. Hy is van mening dat dit nie lei tot relativisme nie, maar tot relasionisme – die bewustheid van kennis se verhouding tot die konteks daarvan (Erickson 2001:107-109). Die waarheid is relasioneel, te vinde binne die verhouding (relasie) van en wisselwerking tussen insig, kennis en ervaring. In hierdie proses speel interpretasie altyd 'n bepalende rol: Daar bestaan nie iets soos objektiewe feite wat absoluut en finaal is nie. Ons het altyd te doen met geïnterpreteerde data (Du Toit 2000:67). Sodoende is postmoderne denke sensitief vir die konteks.

Wat trauma betref, is dit belangrik om bewus te wees van die feit dat nòg die slagoffer nòg die pastor al die antwoorde het. Ons sien net in 'n spieël en eendag eers van aangesig tot aangesig. Postmoderne denke ondermyn nie die wetenskap as sulks nie, maar verwerp die idee van 'n onafhanklike realiteit. Die

moontlikheid om die realiteit objektief te kan bestudeer word dus bevraagteken. Wat die navorser waarneem, is nie die realiteit op sigself nie, maar 'n geïntegreerde, geïnterpreteerde en gekonstrueerde realiteit.

Verskeie moderne navorsers plaas 'n beperking op die beskrywing van 'n gebeurtenis as traumaties deur die objektiewe kriteria van die trauma te beklemtoon. Hierdie objektiewe kriteria sluit onder andere in dat die trauma algemeen aanvaar moet word as 'n buitengewone, oorweldigende, onverwagse en lewensbedreigende gebeurtenis waardeur die persoon met onhanteerbare gevaar en vrees gekonfronteer word. Die postmoderne beskou hierdie objektiewe kriteria slegs as 'n gedeeltelike beskrywing van 'n meer komplekse dilemma. Verskeie faktore kan daartoe bydra dat selfs alledaagse gebeure as traumaties ervaar word. Die beskrywing van 'n ervaring as traumaties word vanuit hierdie raamwerk in 'n groot mate aan die interpretasie van die individu en die betrokke probleem-sisteem gekoppel.

Lyotard (1984:89-110) onderskei tussen narratiewe kennis en wetenskaplike kennis. In die "primitiewe" samelewings, so verduidelik hy, is narratiewe kennis oorheersend. Stories is die bron van kennis. Saans om die vuur word stories vertel waaruit blyk hoe die wêreld ontstaan het en wat die plek van elke individu in die samelewing is en die norme waarvolgens in die samelewing opgetree behoort te word. Lyotard lê klem daarop dat hierdie soort kennis, juis omdat dit in die vorm van narratiewe bestaan, geen legitimeringsprobleem het nie. 'n Narratief het immers geen nodigheid om sigself op een of ander manier te bewys as waar nie. Die vertelling self, die storie self is die legitimering van die storie. In die verhaal van Gouelokkies is dit nie nodig om te verklaar hoe dit moontlik is dat daar dwergies is en dat die prins haar hare kan gebruik om die kasteel op te klim nie. Die storie self is die fundering van die storie.

Wetenskaplike kennis vind nie legitimering, soos in die geval van narratiewe kennis, bloot in die vertel daarvan nie. Wanneer 'n wetenskaplike 'n stelling maak, moet hy of sy in staat wees om die stelling te kan bewys en teenstellings te kan afweer. Daarvoor is 'n konstante referent nodig sodat die

stelling deur verdere waarneming geverifieer of gevalsifiseer kan word. Wetenskaplike kennis vind nie legitimering bloot in die feit dat dit vertel word nie (soos wat met 'n narratief die geval is nie). Die opvallendste verskil tussen wetenskaplike kennis en narratiewe kennis, is dat narratiewe kennis geen legitimering nodig het nie. Die narratief word gevestig binne sy eie pragmatiek, sonder enige bewyse of beredenering. Gevolglik is daar by narratiewe kennis 'n onvermoë om wetenskaplike kennis te verstaan. Nietemin is narratiewe kennis verdraagsaam teenoor wetenskaplike kennis. Die teenoorgestelde geld egter nie. Wetenskaplike kennis verwerp narratiewe omdat dit nie onderwerp kan word aan bewyse en argumente nie.

Die modernisme beklemtoon slegs wetenskaplike kennis. Wetenskaplike kennis konsentreer op “one language game, denotation and excludes all others” (Erickson 2001:21). Erickson (2001:22) onderstreep verder die kenmerke van wetenskaplike kennis: “Within research, the competence required concerns only the sender, not the addressee or the referent.” Die postmoderne aanvaar narratiewe kennis en erken ook die legitimititeit van wetenskaplike kennis. Die Bybel bied twee komplimentêre verhale waarin 'n goddelike perspektief op die realiteit geopenbaar word - die verhaal van die mense van Israel en die verhaal van Jesus (Rossouw 1995:99). Die verskeidenheid van leringe, voorskrifte, stories, metafore en ander elemente van die Bybel is verbind aan die groter verhaal en aan die doel van albei stories om 'n Christelike verstaan van die realiteit te openbaar (Gustafson & Johnson 1982:319). Om 'n spiritualiteit van heelheid te kultiveer, moet gelowiges nie net die verhaal van die Bybel verstaan nie, maar ook die verhale verbind aan hulle lewensverhaal en andersom. Om so 'n spiritualiteit van heelheid te bou is niks anders as dat mense die realiteit vanuit 'n Christelike hoek verstaan nie. “Stories have the capacity not only to inform but also to involve the hearers, draw them into the story, call forth commitment and evoke ownership to the world and responsibilities embodied in the narratives” (McCoy 1992:60). Die narratiewe benadering sien wetenskaplike kennis dus as 'n variant binne die familie van narratiewe kultuur. Wetenskaplike kennis trek egter narratiewe kennis se geldigheid in twyfel. Kennis word vir die postmoderne

benadering met interpretasie vervang (Grenz 1996:40). Lyotard (1984:89-117) gee baie aandag aan die onderskeiding tussen wetenskaplike- en narratiewe kennis. 'n Postmoderne siening sal nie die tradisionele manier van wetenskapsbeoefening, wat objektiewe, algemeen geldende waarhede nastreef, ondersteun nie. Kwalitatiewe en narratiewe navorsing is meer postmodern georiënteer en bring nuwe data na vore (Gottlieb & Lasser 2001:191).

Die mens in die postmoderne wêreld wil sy of haar storie spontaan vertel sonder dat dit in 'n spesifieke formule uitgedruk word (McLaren 2000:179)

2.2.6. Meta-narratiewe

Vir die Franse filosoof Jean-François Lyotard (1984:40) behels wetenskapsbeoefening nie alleen waarnemings en die formulering van nuttige algemeenhede, op soek na 'n korrekte formulering van “die waarheid” nie. Die wetenskapsbeoefening self, word naamlik deur sekere “reëls” bepaal. Vir elke spesifieke wetenskap is daar reëls wat bepaal wat binne daardie wetenskap as korrek aanvaar word, wat waar is, wat nie waar is nie, of wanneer 'n bewys geldig is en wanneer nie. Elke wetenskap poog om die reëls van sy eie spel te legitimeer. Hierdie legitimering word 'n afsonderlike diskoers. Lyotard (1984:41) noem hierdie diskoers die “metaverhaal” van die spesifieke wetenskap. Die metaverhaal berus nie op analitiese, valsifieerbare kennis nie, maar is 'n netwerk van vooronderstellings (byvoorbeeld religieuse-, politiese- of filosofiese oortuigings). Meestal is die mens nie bewus van hierdie metaverhale nie. Nietemin vorm hierdie metaverhale die begroning van ons denke. Wetenskaplike kennis word dus gegrond op 'n diskoers oor kennis (meta-narratief). Die metaverhale van verskillende wetenskappe doen op hul beurt weer 'n beroep op 'n meeserverhaal om hulself te legitimeer. Net soos die metaverhaal die spesifieke wetenskap legitimeer, benodig die metaverhaal ook legitimering wat gevind word in die meeserverhaal. Talle navorsers is van mening dat meta-narratiewe binne die modernisme gebruik is om in 'n bepaalde kultuur te funksioneer om sodoende sy eie uitgangspunte en praktyk te verklaar en te begrond. Dit dien dan as saambindende stories en

ordeningsbeginsels wat op die agtergrond bly funksioneer om sodoende die werklikheid te legitimeer. Orde en redelikheid dien as kernwaardes binne die modernisme. Dit moet help om die orde te skep en dit in stand te hou. Meta-narratiewe tree op as “sedebewakers” wat alle teenstrydighede en diskrepansies binne die samelewing en werklikheid diskrediteer as sleg en verkeerd. Negatiewe narratiewe word dan wêreldbeskouings wat opgesluit lê in sosialisme, kommunisme, kapitalisme, Marxisme (Klages 1997:112). Die meta-narratiewe sisteme maak van in- en uitsluiting gebruik. Alles wat nie voldoen aan die meta-narratiewe nie, word dan as minderwaardige kennis en problematiese sienings verwerp en uitgesluit.

Vanuit die postmoderne word daar kritiek gelewer op die meta-narratiewe. In Lyotard (1984:37-38) se boek, *The postmodern condition*, kondig hy die val van die meta-verhale, wat gefundeer word in universele, transendentale waarhede, aan. Hy wys op die manipulatiewe waarheidsaansprake van die moderne mens. Voorkeur word in die postmoderne denke aan mini-narratiewe verleen. Klages (1997:114) stel dit soos volg:

Postmodernism, in rejecting grand narratives, favours “mini-narratives”, stories that explain small practices, local events, rather than large-scale universal or global concepts. Postmodern “mini-narratives” are always situational, contingent and temporary, making no claim to universality, truth, reason, or stability.

In die teologie funksioneer sowel die meta-narratief as die mini-narratief. Die mega-narratief speel ’n deurslaggewende rol in die Bybel. Dit word oorvertel en onthou om sodoende ’n primêre identiteitsgewer in die Christelike en teologiese tradisie te wees. Terselfdertyd speel mini-narratiewe ook ’n deurslaggewende rol. Die Bybelse verhale in die hede is juis kontingente mini-narratiewe wat die kontekstuele verhale oor God en mens vertel. Dit word gedoen sonder die aanspraak om universeel geldig te wees.

2.2.7. Moderne denke is dualisties

Moderne denke oor kennis gebaseer op 'n rasionaliteit, wat bou op sy verifieerbare feite, wat weer op hul beurt verkry word deur middel van objektiewe ondersoekmetodes, lei tot splitsing van :

- die subjek van die objek,
- feite van waarde,
- wetenskap van geloof,
- politiek van godsdiens,
- die publieke van die private,
- die teorie van die praktyk,
- kerk en wêreld,
- binne en buite die kerk

Erickson (2001) som modernisme soos volg op:

Knowledge will provide the solution to humanity's problems ... Objectivity is both desirable and possible. It is believed that any personal or subjective factors can be eliminated from the knowing process, thus rendering the conclusions certain ... All beliefs are justified by their derivation from certain bedrock starting points or foundational beliefs ... The structure of reality is rational. It follows an orderly pattern. The same logical structure of the external world is also found in the human mind, thus enabling the human to know and organize that world.

(Erickson 2001:73-74)

2.3. Postmoderne epistemologie

Die postmoderne fokus nie soos die premoderne en moderne op net een vorm tot kennis nie. Die moderne neiging om kennis tot wetenskap te reduceer, is verby. Kennis moet breër verstaan word. Dit moet praktiese kennis

(lewenswysheid), effektiwiteit, geregtigheid, geluk en skoonheid insluit (Erickson 2001:117). Die postmoderne perspektief is voorstanders van epistemologiese pluralisme wat beteken dat die premoderne manier van kennis (openbaring) en die moderne manier (wetenskap en rede) saam met ander maniere soos intuïsie en relasionaliteit ingesluit word.

Epistemologiese pluralisme beskou nie alle kennis as gelyk nie, maar meen dat die mens altyd verskillende maniere van kennis moet oorweeg om probleme en gebeurtenisse dieper en beter te verstaan. Volgens Fries (1969:17) is dit nie nodig om pluraliteit as 'n bedreiging te sien nie. Dit is moontlik om pluraliteit te aanvaar as deel van die moderne samelewing sonder om te verval in godsdienstige relativisme en dit wat kenmerkend Christelik is, te verloor. Dit sal die Christelike geloof eerder goed doen as kwaad as die kerk sou ophou om te kompeteer met, mag uit te oefen oor en antagonisties op te tree teenoor ander gelowiges, maar eerder respekvol luister na waardevolle insigte van ander en in dialoog tree met hulle.

Vir John Burkhard (2004:159) kom postmoderne Christelike teologie daarop neer dat pluraliteit binne die Christelike teologie en denke aanvaar word as 'n werklikheid, terwyl Christene wat nie noodwendig dieselfde dink oor alles nie, steeds binne dieselfde geloofsfamilie bly. Die kerk is pluraal van aard. God se een waarheid kom juis tot uitdrukking in die dialoog van baie getuïenisse. Binne die Christelike identiteit moet daar ruimte wees vir 'n verskeidenheid maniere om uiting te gee aan geloof. Die eenheid van die kerk lê daarin dat almal volgelingen van Jesus Christus is en die waarheid in Christus ontvang het (De Reuver 2004:233). Die waarheid beteken verskillende dinge vir verskillende mense. Die waarheid word op verskillende maniere gevier. Van die waarheid word met verskillende stemme en klemtone getuig. Dingemans (2001:276-301) gebruik die beeld van 'n "ronde tafel kerk". Dit is waar God en mens ontmoet en aan en oor Jesus gedink word. Almal is welkom aan tafel en die gawes word aan almal uitgedeel. Die tafelgemeenskap is 'n pluriforme een. Dit gaan nie daarom dat almal dieselfde moet dink en klink nie, maar dat hulle saam in

gesprek soek na die waarheid van God vir hulle onderskeie en gemeenskaplike lewens. Daar is spanning in hierdie eenheid (Dingemans 2001:286).

Die postmoderne tyd word gekenmerk deur pluraliteit ten opsigte van ervaring, interpretasie en praktyk. Dit gaan ook nie meer soseer oor liberale of konserwatiewe teologie nie, maar eerder oor fragmentasie binne die onderskeie teologieë (Grenz 1996:4).

2.3.1. Verdraagsaamheid in plek van veroordeling

Vir die meeste dinge wat in die premoderne tyd as aanvalle deur die bose gesien is, is daar vandag verklarings. Vir die meeste gedragsafwykings wat in die Bybel genoem word en eenvoudig as sonde in die moderne veroordeel word (en daarom gestraf sal word), is daar in die postmoderne tyd ander verklarings. Du Toit (2000:157) noem die voorbeeld van dronkenskap wat in die Bybelse tyd veroordeel is as sonde, sonder inagneming van bepaalde omstandighede. Vandag weet mense dat dronkenskap 'n oorsaak het – dat alkoholisme 'n baie komplekse verslawingsgedrag is wat met die regte behandeling en motivering aangespreek moet word. Die aanslag in die postmoderne tyd is sagter, meer pastoraal en terapeuties, sonder om sonde as sodanig te relativeer of goed te praat. Die Christelike boodskap is een van bevryding, vergifnis en versoening – 'n bevryding van sonde wat 'n diep innerlike vrede gee te midde van die postmoderne tyd se onsekerheid en onstabiliteit.

So gesien harmoniseer die verdraagsaamheid waarvoor postmoderne denke pleit, met die evangelie. Hedendaagse Christene is soms bang dat “te veel” verdraagsaamheid van “ander” waardes, Christelike waardes in gevaar sal stel. Regele (1995:216) wys egter uit dat verdraagsaamheid juis 'n verhouding kan skep wat vir Christene die geleentheid bied om naas al die ander verhale ook met vrymoedigheid die Christelike verhaal te vertel. Dit is vir hom “the opportunity to proclaim again the story of Jesus, and the hope of life that is in Him alone, will open before us. It is the unsurpassable story. No other story answers the question, what is life? or the question, where is meaning to be found?” Onverdraagsame pogings om Christelike waardes te beskerm teen of af

te dwing op ander, maak so 'n "evangelisasie-geleentheid" onmoontlik. Trauma terapie-sessies is baie keer evangelisasie geleenthede. 'n Adollesent wat byvoorbeeld verkrag is toe sy halfdronk in 'n klub gekuier het en toe saam met vreemde mans daar weg is, moet nie veroordeel word oor haar sonde nie. Daar moet na die hele komplekse aangeleentheid gekyk word soos alkoholverslawing, sonder ouers se wete in klub (verhouding met ouers) ensovoorts. Om haar of hom net te veroordeel kom nie ooreen met die evangeliese waardes nie en gaan haar of hom ook nie help nie. Postmoderne denke adem die gees van deernis vir ander in (Beukes 1996:233-251).

2.3.2. Rol van die leser

Die postmoderne se speel met tekste (Butler 2002:21) lei tot 'n groter openheid terwyl die "amptelike" verklarings en interpretasies van 'n teks geïgnoreer word. Elke persoon kan met 'n teks rondspeel en as gevolg van subtile aanpassing aan die teks tot ander gevolgtrekkings kom. Die "dood van die outeur" (Butler 2002:23) vind plaas omdat die aanvanklike bedoeling van die skrywer nie meer noodwendig 'n rol speel in die vertolking en gebruik van die teks nie. Die leser lewer net so 'n groot bydrae tot die uiteindelijke betekenis van die teks. Die geskrewe woord het die oorspronklike betekenis wat deur die skrywer daaraan gegee is, verklaar. Betekenis word eers geskep wanneer die teks gekommunikeer of gelees word. Die vorm en inhoud van die subjek ondergaan 'n intersubjektiewe verandering in die kommunikasieproses.

2.3.3. Heelbrein-dominansie versus linkerebrein-dominansie

Die modernisme het hoofsaaklik deduktief-analities klem gelê op die linkerebrein beredenering. Weens die modernistiese inslag in die postmodernisme, bly die gebruik van die linkerebrein nog geldig, maar word die regterbrein ook ingespan. Die postmoderne mens is heelbrein-georiënteerd. Die dominansie van die linkerebrein, analities-deduktiewe benadering is verby. Die regterbrein benadering wat kreatiwiteit, estetika, ervaring en emosies insluit, is 'n integrale deel van die postmoderne samelewing. Vroeër het die modernisme regterbrein-dominante

mense se potensiaal onderdruk. Linkerbrein dominante mense het gefloreer binne die aandrang op rasionaliteit en struktuur. In die postmoderne tyd word daar aan die kreatiewe, spirituele gees van die regterbrein-dominante mense ruimte gegee wat in die denkwêreld van die modernisme nie moontlik was nie (Du Toit 2000:55). In traumaterapie sal speletjies, tekeninge, dramas en stories net so 'n groot rol as die gesproke woord moet inneem.

2.3.4. Holistiese benadering

Postmoderne denke wil die werklikheid holisties benader (kyk Murphy & McClendon 1988/89:199-201). Kennis word verkry deur mense wat saamwerk, eerder as individuele kenners. Om kompartementeel te dink oor die mens en die lewe, oor gees en liggaam, oor hemel en aarde, oor goed en sleg, oor geloof en rede, oor Bybel en wetenskap, is om nie holisties te kyk na die werklikheid nie. Om holisties te dink beteken ten minste dat die mens sal verstaan dat hy of sy as eenheid gees en liggaam is en dat wanneer ons oor iets ingrypends soos geloof in God praat, daar met alle aspekte van menswees rekening gehou sal word (Du Toit 2000:117).

'n Postmoderne benadering oor trauma onderskryf dat die kenmerke van 'n traumagebeurtenis ook gekoppel kan word aan die eiesoortige gevolge van die trauma. Dit is meer gerig op die hele prentjie. 'n Enkele traumatiese insident kan byvoorbeeld lei tot 'n addisionele traumastorie, soos byvoorbeeld die dood van 'n ouer. Addisionele gevoelens van verlies, rou en bekommernis oor die toekoms kan hierdeur ontlok word. Dit impliseer dat 'n enkele trauma dikwels in meervoudige traumagevolge of traumastories ingebed is, soos byvoorbeeld verlies, die werkloosheid van 'n ouer of die verandering in die gesin se finansiële behoeftes. Postmoderne denkers vind sin wanneer hulle individuele lewensverhale gesien word in terme van die groter geheel (die metaverhaal).

2.3.5. Proses in plek van die doelwit

In die postmoderne denke word op die proses gefokus en nie op die einddoel nie. Dit gebeur eenvoudig omdat geen mens alreeds oor die einddoel kan beskik

nie (Du Toit 2000:67). In trauma-terapie sal daar ook op die proses van genesing gefokus moet word, ongeag wat die einddoel sal wees. Die persoon wat seergekry het, vind genesing al sou dit beteken dat hy of sy later in veiligheidssorg geplaas moet word omdat sy of haar huis nie veilig is nie.

2.3.6. Konteks

Die postmoderne persoon lê klem op die groter prentjie of konteks. Optredes van mense is nie inherent reg of verkeerd nie, maar hulle is reg of verkeerd in verhouding tot die situasie (Rossouw 1995:89). Hoe meer veralgemening plaasvind, hoe minder kan die konteks in ag geneem word.

Moderne terapie bestudeer die reaksies van die adolessent en die traumatiese gebeurtenis in isolasie. Die invloed van addisionele faktore soos byvoorbeeld die groter sosiaal-kulturele konteks en die spesifieke ontwikkelingsfaktore van die getraumatiseerde adolessent word dikwels buite rekening gelaat of apart bestudeer. Die interkonneksie van gebeure en faktore word hierdeur geïgnoreer en die faktore word gereduseer tot afsonderlike entiteite. Ontwikkelingsfaktore, die kognitiewe, verbale en emosionele vermoëns van die individu, geslag, kultuur, persoonlikheidseienskappe en gesinsondersteuning is slegs enkele faktore wat deel vorm van die ineengestremde web van betekenis wat rondom 'n trauma ontwikkel. 'n Postmoderne benadering impliseer dat modernistiese ontwikkelingsmodelle 'n waardevolle bydrae tot die begrip van komplekse verskynsels kan lewer. Die standpunt wat met hierdie studie ingeneem word, is dat ontwikkeling deel uitmaak van 'n deurlopende, vloeiende, dinamiese en oorvleuelende proses waarin “kenmerke” en ontwikkelingsbehoefte as riglyne gebruik word. Ontwikkeling is ook afhanklik van die sosiaal-kulturele konteks van die individuele kind.

2.3.7. “Global village”

'n Tipiese kenmerk van die postmoderne werklikheid en samelewing is die “globale village” (Rossouw 1995:14). Moderne tegnologie en veral die

kommunikasie tegnologie het verskillende en voorheen geïsoleerde dele van die wêreld op 'n ongekeerde manier bymekaar gebring. Dit het die wêreld verklein na 'n sogenaamde “global village”. Deur middel van satelliete, internet, selfone en vliegtuie kan alles en almal denkbaar moontlik bereik word. Hierdie verkleining van die wêreld het talle konsekwensies. In 'n postmoderne “global village” moet 'n Christen onvermydelik saamleef met mense wat die Christendom as betekenisloos beskou of wat die Christendom op dieselfde vlak as enige ander godsdiens sien. Volgens Rossouw (1995:904) kan Christene terugtrek na 'n private sfeer en sê dat hulle godsdiensoortuigings privaat is en dat dit nie ander mense raak nie. Hierdie opsie privatiseer geloof in so 'n mate dat dit betekenisloos word vir die samelewing waarin so 'n persoon leef. Die ander opsie is om hulle godsdienstige verstaan van die wêreld te verduidelik aan en te verdedig teenoor mense wat van hulle verskil. In plaas daarvan om te retireer na 'n private sfeer, nooi hulle die uitdager om 'n alternatiewe verstaan wat meer sinvol en meer verstaanbaar is as die Christelike een, te gee.

2.3.8. Relasionaliteit

Die postmoderniteit het, in teenstelling met die individualisering van die moderne era, 'n nuwe waardering vir die gemeenskap gebring sonder prysgawe van individualiteit. Die moderne tyd wat tot individualisme en gebroke verhoudings gelei het, het 'n honger vir verbintenis en gemeenskap by die jonger generasies na vore laat kom. Vir Generasie-Y is die internet in 'n mindere mate 'n informasiebron en in 'n meerdere mate 'n sosiale medium. Navorsing toon dat meer as die helfte van die adolessente die “chat Rooms” gebruik om met hul portuur kontak te maak. Vir die postmoderne mens kan heelheid alleen binne relasie ervaar word. “Postmoderns believe that not only our specific beliefs but also our understanding of truth itself is rooted in the community in which we participate” (Grenz 1996:14).

Daar is ook 'n soeke na 'n nuwe spiritualiteit wat individueel en binne die gemeenskap uitgeleef kan word. Daar het dus 'n herwaardering gekom van die

feit dat die mens per definisie 'n spirituele wese is. Die mens en menslike optrede word eenvoudig nie bepaal deur rede en logika alleen nie.

Binne hierdie gemeenskap is daar waardering vir verskillende standpunte, asook ruimte vir andersheid en individuele interpretasie en uitleef van lewenswyses. Daar is respek vir persoonlike keuses.

Postmoderne denke plaas die klem op die mens-in-verhouding eerder as op die mens as individu. Die postmoderne perspektiewe sien die self as 'n onderwerp-in-verhouding, wie se identiteit ingewef is in die komplekse interaksie van ekonomiese, kulturele en politieke faktore. Die onderwerp van omgee verskuif vanaf 'n selfaktualiserende individu vir wie omgee-funksies primêr in tye van krisis gegee word na dié van 'n persoon wat 'n behoefte het aan versorging en omgee wanneer hy of sy met 'n komplekse verskeidenheid van morele en teologiese uitdagings moet onderhandel in 'n vinnige veranderde wêreld (Graham 1988:52). Die taak van omgee behels dus die toerusting van individue en van die geloofsgemeenskap met bronne waarmee hulle op sulke komplekse situasies kan reageer hetsy of dit in die vorm van veranderde toestande by die werk is en of dit verhoudings of geslagsrolle is.

Volgens die postmoderne is die individu altyd 'n kulturele onderwerp, gegraveer in 'n historiese en sosiale konteks. So gee postmoderne denke waarde aan baie verskillende kontekste. Met hierdie perspektief se voorveronderstelling van "every point of view is a view from a point" gee dit erkenning aan baie kontekste. Om te weet is nie 'n individuele saak nie, maar 'n groepervaring. Die groep waarin 'n mens gebore is of waarby 'n mens aansluit, het 'n sterk invloed op wat 'n mens weet en wat 'n mens dink hy of sy weet (McLaren 2000:163).

In 'n wêreld met persoonlike identifikasie is dit geen wonder dat die Christendom gereduseer is tot 'n verhaal oor hoe om 'n persoonlike Verlosser te kry en hoe om 'n persoon se siel in die hemel eerder as in die hel te kry nie. Individualisme word soos volg deur McLaren (2000:196) omskryf:

auto-immune disease in the Body of Christ: it made parts of the body not recognize they were organically united to other parts. Instead of celebrating their connectedness, parts competed with, fought, rejected, and feared one another. In modernity it was me and Jesus, me and my Bible, me and my spiritual growth, me and my salvation. Even where the church came in, it still is all about me – getting my needs met, getting my soul fed, acquiring the religious goods and services needed for me and my happiness and my success. Can we imagine an understanding of the gospel that's bigger than the salvation of my individual soul? Can we imagine an approach to the church experience in which we do not exist for me? Are we prepared for a time when our finely crafted me-oriented evangelism and our consumer spirituality of self-interest seem, not a step ahead and up to a better life, but rather a step down and backward into a narrow, cramped, more selfish life? Will we have the courage to let go of those approaches, to find better ones, new ones, ancient one's?

(McLaren 2000:196)

Die mens as verhoudingswese is 'n skeppingsverordening. Sy geskapeheid na die beeld van God, deur die Skepper, plaas hom dadelik in 'n verhouding tot God, homself, sy medemens en die omgewing (Heyns 1988:128). Heyns (1988:130) vat dit kortliks saam: "Menswees as geskape deur God is nie alleenwees nie, maar saamwees met God en die medemens".

2.3.9. Detradisionering

Die modernisme het die era van totale verwerping van tradisie ingelei. Die postmoderne lei die era in waar tradisie herontdek word. "If postmodern means anything, it means a new openness to the past and to the authority of the tradition in the future" (Sweet 2000:19). Dit dui geensins op tradisionalisme nie, maar eerder 'n erkenning van die mens se eie historiese en sosiale lokaliteit.

2.3.10. Dekonstruksie

Dekonstruksie was 'n poging om met die strukturalistiese denke te breek. Die vader van die moderne linguistiek en die strukturalisme is die Geneefse linguis Ferdinand de Saussure (1857-1913). Strukturalisme is 'n benadering in die akademiese dissipline in die algemeen wat die verhoudings tussen fundamentele kern-elemente in taal, letterkunde en ander velde ontgin. Daarop word hoër verstandelik linguistiese sosiale strukture of strukturele netwerke gebou.

Die dekonstruksiedenke met sy klem op die fundamentele dubbelsinnigheid van taal, eerder as die logiese struktuur, het sedert 1980 populêr geraak. Dekonstruksie is bedoel om die verwysingsraamwerk en die veronderstellings wat onder die teks lê te ondergrawe. Jacques Derrida (1930 - 2004), 'n Franse filosoof, is bekend as die stigter van dekonstruksie. Hy is grootliks beïnvloed deur die werk van Heidegger (1889 – 1976) en van die Duitse filosoof, Edmund Husserl (1859 – 1938) wat bekend is as die vader van die fenomenologie. Vir dekonstruksioniste is die mens nie in staat om 'n ware rekenskap van die realiteit of van gebeure te gee nie (Kaufmann 1956:50). Daar is twee redes hiervoor. Eerstens is die realiteit soos dit vir mense lyk sosiaal-gekonstruksieerd. Dit beteken dat wat ookal mense teëkom in hulle ervaring, geïnterpreteer word na die verwysingsraamwerk wat vir mense gegee is deur die samelewing waarin hulle lewe. Daarom voel hulle dat alles wat bestaan interpretasies is. Feite is niks meer as illusies nie. Die tweede filosofiese rede wat deur postmoderne denkers voorgestaan word, lê in die aard van taal. Taal is kunsmatig geskep deur die sosiale samelewing. Dit is 'n sosiale konstruksie. Wanneer mense ervarings of gebeure beskryf, moet hulle noodgedwonge taal gebruik om dit te doen en dan weet hulle nie of dit wat die realiteit is, beskryf word nie. Daar is geen manier hoe 'n mens kan weet wat die realiteit is nie. Bridger & Atkinson (1988:284) skryf:

This is how postmodernists would have us view all language: not as referring to an objective reality which somehow can be found by the use of neutral, objective language; but as a pointer to fundamentally unknowable reality which can only be expressed in relative language systems which take their meaning entirely from within themselves. Reality is fundamentally what we make it, nothing more.

Dekonstruksie is een van die sentrale komponente van die narratiewe terapie. Morgan (2000:46) omskryf “dekonstruksie” kortliks as “The pulling apart and examining of taken-for-granted truths” (vergelyk White 1993:34).

Dekonstruksie word prominent in die hermeneuties-narratiewe benadering as strategie gebruik om die postmoderne epistemologie te dien. Vir die dekonstruksie van “dekonstruksie” word dieselfde strategie aangewend as in die narratiewe benadering. Die volgende twee aspekte staan uit as die kern van dekonstruksie in postmoderne narratiewe terapie, naamlik ‘die dood van die outeur/subjek’ en “die dood van God as subjek” (Madison 1988:88). Die frase: “God is dood” kom in verskeie van Nietzsche se werke voor en het waarskynlik die mees gekwoteerde frase van al die Nietzsche-tekste geword. Hy bedoel met hierdie frase dat ontwikkelings in die moderne wetenskap en die verhoogde sekularisasie van die gemeenskap, die Christelike God doodgemaak het wat as basis vir betekenis en waarde gedien het in die Weste vir die vorige duisend jaar. Hy toon aan dat die ‘dood’ van God mettertyd sal lei tot die verlies van enige universele perspektief op dinge en daarmee saam enige gevoel van objektiewe waarheid. Dekonstruksie bevraagteken eerder die totalitêre uitsprake wat nie in logies-antropologiese denke begrond word nie. Dekonstruksie help met gesonde kritiese beoordeling en nadenke oor dit waaroor ’n persoon besin. Volgens Derrida bewys dekonstruksie dat tekste veelvuldige betekenis het en dat geweld tussen die verskillende betekenis van die teks betrokke mag wees.

Postmoderne beraders moet weet dat wanneer pastore hulle waarheid vertel, dit net hulle interpretasie van die waarheid is. Hulle het dit dan alreeds georganiseer en gefilter sonder dat hulle dit weet. Hierdie studie verwerp die ekstreem skeptisisme van die postmoderne denkers en meen dat pastore saam

met die pastorante na die waarheid moet soek en dan in die soektog die pastorante in staat stel om dit te hanteer, al is dit pynvol. Dekonstruksie het nie nuwe strukture as sodanig ten doel nie, hoewel nuwe strukture natuurlikerwys weer ontstaan. Dekonstruksie is volgens hierdie visie om krities met die strukture om te gaan. Die doel is om die negatiewe waardes wat in bestaande strukture werksaam is, aan die kaak te stel (Dreyer 2006:135).

2.3.11. Karakter van teologie verander

Postmoderniteit is 'n intelligente grens tussen die ou wêreld en die ander kant. Dit is belangrik omdat 'n mens se siening van die waarheid verander wanneer 'n mens se vertrouwe in mense se vermoë om die waarheid te ken, omvergewerp word en dan verander alles. Dit sluit die teologie in (McLaren 2000:70).

In hierdie konteks van postmoderniteit kan verwag word dat die plek en karakter van teologie verander. Griffen (1988:3) toon aan dat: "Because of the renewed interest in religious spirituality as the foundation for both individual and social life, theology can be expected to return to the center of public discussion in the postmodern world".

Die opkoms van 'n postmoderne wêreldbeeld wat ondersteun word deur 'n postmoderne wetenskap, voorsien die konteks waarbinne die postmoderne teologie aanvaar kan word. Postmoderne teologie is gebaseer op die bevestiging van nie-sensoriese waarnemings en is die fundamentele metode om op die omgewing te reageer. Postmoderne teologie se erkenning van nie-sensoriese waarneming "allows for a dimension or element of perceptual experience that is not a product of culturally conditioned frameworks and is therefore common to all of us" (Griffen 1988:4).

Een van die mees belangrike verskynsels van postmoderne teologie is die potensiaal om die skeiding tussen godsdienstige liberale en konserwatiewes te ontgin. In die postmoderne tyd word die Bybelse geskrifte na hulle aard gelees en verstaan. Die voorwetenskaplike aard van die geskrifte moet deurgaans konsekwent gehandhaaf word (Du Toit 2000:89). Hier help die ontwikkeling in die verskillende wetenskaplike dissiplines mekaar. Die ontwikkeling in die

literêre wetenskap, die geskiedskrywing, die psigologie, sosiologie en astronomie dra almal by om die ou tekste beter te kan interpreteer. Hier is nie sprake van 'n herskepping van 'n premoderne wêreld- en lewensbeskouing nie, maar daar word met inagneming van die winste uit die moderne tyd nuut gekyk na die klassieke tekste as kontekstuele literatuur en dit word so gelees en verstaan (Du Toit 2000:90). Die styl in die gebruik van die geskrifte is egter nie outoritêr, absoluut en finaal nie. Dit is egter so dat daar binne die Christendom 'n kernwaarheid is wat algemeen behoort te wees in al die tradisies van die geloofsgemeenskap. 'n Mens sou dit kon afbreek tot die kleinste gemene deler naamlik die geloof in Jesus van Nasaret as die openbaring van God aan die wêreld en sy kruisdood as verlossingsgebeure vir elkeen wat glo. Dit sou waarskynlik as kernwaarheid algemeen aanvaar word, terwyl ander standpunte hiervan verder op die periferie hulle plek sal vind met gepaardgaande mindere gesag (Du Toit 2000:90).

Om waarheidsaansprake te formuleer, moet daar met die volgende drie faktore rekening gehou word:

- i. Die Bybel as bundel voorwetenskaplike oorsprongsdokumente;
- ii. Die tradisie, as die manier waarop die kerk voorheen daarvoor gedink het;
- iii. Die huidige konteks as die wêreld waarbinne ons ons nou keuseloos bevind (Du Toit 2000:92).

Die Christelike apologie kry 'n ander rol. Voorheen het dit gevestigde waarhede verduidelik en verdedig. Nou gaan dit om nadenke oor nuwe maniere om die evangelie in die nuwe situasie te kommunikeer. Die lyding van mense en die tragedies en traumas van die lewe kan nie bevredigend beantwoord word met netjies afgeronde teologiese verduidelikings nie. Om nie alle antwoorde gereed te hê nie, is nie 'n swakheid van die teologie nie. Inteendeel, meen Larney (2006:104): "Given the awesomeness of the theological endeavour a degree of uncertainty is always appropriate". Ambler (1995:94-98) verwoord 'n moontlikheid vir die wêreld van vandag om om te gaan met die vraag: 'Waar is

God?’ God is “beyond” (verby) enigiets wat mense kan bedink of vasvang, kan ken of verstaan. God is hier, naby en teenwoordig, nie ver weg van mense en hulle lewens nie. Maar God is nie teenwoordig soos ’n objek teenwoordig is nie. God is teenwoordig in ’n ander dimensie, op ’n ander manier.

2.4. Die narratiewe pastorale benadering as metode

Sedert die sestigerjare het daar ’n algemene misnoë met moderne teorieë en tradisionele navorsingsmetodes (by name kwantitatiewe navorsing geskoei op ’n empiriese, positivistiese uitgangspunt) ontstaan. Dit is as onvoldoende beskou om die mens en menslike ervaring van die wêreld te ondersoek (Hinchman & Hinchman 1997:xiv). Deur die narratiewe paradigma word daar wegbeweeg van die modernistiese wyse van navorsing en dit is ’n belangrike rede hoekom ek hierdie metode gekies het. Die doelwit van die narratiewe metode is nie die verskaffing van realistiese objektiewe eksterne feite nie, maar wel die mededeling van ervarings en ’n oproep tot die aanhoorder om te deel in die ervarings van dit wat vertel word (kyk Crites 1971; Hauerwas 1974; Tracy 1975; Ricoeur 1981, 1984, 1991, 1998; Lindbeck 1984; Frei 1993; Loughlin 1996; Gerkin 1997; McFague 2001).

Binne die pastorale beraad het ’n narratiewe aanpak die effek dat storievertelling en die luister na stories ’n belangrike pastorale strategie word (Louw 1999:23). Hierdie stories moet belig word in die lig van die Storie van die Evangelie (Groome 1991:217). Alleen maar die groot Verhaal kan betekenis gee aan die menslike verhaal. ’n Persoon se storie word hervorm deur en in die storie van Jesus, in soverre dit in ’n nuwe rigting gestuur word en ’n nuwe doelwit en einde kry wat anders is as die eerste keer (Loughlin 1996:214). Loughlin (1996:215) stel dit soos volg: “It is the new ending of the story – the promised life of the Kingdom – that reconstitutes the old story as one of sin, a story that is now seen to have had only a conditional goal, a meaning that could not satisfy, could not be the good of the person.”

Trauma bring vrae oor die sin en die doel van die gebeure na vore. Trauma, soos ander lewenservarings, nooi mense uit om die trauma te oordink

en om eie antwoorde te vind. Een manier om antwoorde te vind is deur verhale waar getraumatiseerde adolessente doelbewus hulle gewone interpreteringsproses vertraag om na die trauma te kyk. So herbeleef hulle weer die trauma en voel die emosies wat daarmee geassosieer was (Graham, Walton & Ward 2005:37). Coll (1992:95) meen dat getraumatiseerde mense deur verhale hulle geloof herinterpreteer. Die doel van verhale is “faith seeking understanding” en “...not to defend God in the face of overwhelming evil and suffering but to come to grips with demanding questions as honestly as we can” (Coll 1992:95). Met ander woorde die narratiewe metode is volgens haar om sin te maak van die lewe vanuit die geloofsperspektief. Dit is ‘n soeke na betekenis in die lig van geloof sodat ‘n mens agterkom wat agter die gebeure in die lewe sit.